

Juridiska Institutionen
Handelshögskolan
vid Göteborgs Universitet

Programmet för juris kandidatexamen
Examensarbete, 30 högskolepoäng

Avtal om produktutveckling och design

– en rättslig studie av SGECC Design och uppdragsavtalet i svensk rätt

Handledare: Professor Svante O. Johansson

Författare: Ricardo Valenzuela Aragonés

Göteborg, 2007

Innehåll

1 INLEDNING	4
1.1 BAKGRUND OCH PROBLEMSTÄLLNING	4
1.2 SYFTE, TILLVÄGAGÅNGSSÄTT OCH UPPLÄGG	5
1.3 AVGRÄNSNINGAR	7
2 FORMGIVARENS PREKONTRAKTUELLA SKYLDIGHET ATT VARNA	9
2.1 PROBLEMBESKRIVNING	9
2.2 KORT OM SGECC DESIGN 502	10
2.3 DET SVENSKA RÄTTSLÄGET	11
2.3.1 Upplysningsplikt enligt allmänna principer om lojalitet	11
2.3.2 Indirekt upplysningsplikt	12
2.3.3 "Äkta" upplysningsplikt	13
2.3.4 Konsumenttjänstlagen och Köplagen	15
2.3.5 ABK 96	16
2.4 SLUTSATS OCH KOMMENTARER	17
3 BESTÄLLARENS SAMARBETSSKYLDIGHET	18
3.1 PROBLEMBESKRIVNING	18
3.2 KORT OM SGECC DESIGN 503	18
3.3 DET SVENSKA RÄTTSLÄGET	19
3.3.1 Allmänt om borgenärsförpliktelser	19
3.3.2 Samarbetskyldighet enligt köprätten	20
3.3.3 Samarbetskyldighet vid arbete på annans egendom	20
3.3.4 Samarbetskyldighet vid avtal om produktutveckling och design	21
3.4 SLUTSATS OCH KOMMENTARER	23
4 FORMGIVARENS OMSORGSSKYLDIGHET	24
4.1 PROBLEMBESKRIVNING	24
4.2 KORT OM SGECC DESIGN 504	24
4.3 DET SVENSKA RÄTTSLÄGET	25
4.3.1 Formgivarens s.k. pedagogiska ansvar	27
4.3.2 Ansvar för beaktande av förvaltningsrättsliga föreskrifter	28
4.3.3 Något om s.k. specialistansvar	29
4.4 SLUTSATS OCH KOMMENTARER	30
5 ÖVERENSSTÄMMELSE MED AVTALET	31
5.1 PROBLEMBESKRIVNING	31
5.2 KORT OM SGECC DESIGN 505	31
5.3 DET SVENSKA RÄTTSLÄGET	32
5.3.1 Konkret och abstrakt fel	33
5.3.2 Individuellt fel	33
5.4 SLUTSATS OCH KOMMENTARER	36
6 ÖVERLÄMNANDE AV DESIGNEN	37
6.1 PROBLEMBESKRIVNING	37
6.2 KORT OM SGECC DESIGN 506	37
6.3 DET SVENSKA RÄTTSLÄGET	38
6.3.1 Allmänt om rätten att avvisa oriktig prestation	38
6.3.2 Mottagande och hävning	39
6.3.3 Mottagande och reklamation	40
6.3.4 Mottagningskyldighet och köplagen	41
6.3.5 Mottagande enligt standardavtalsrätten	42
6.3.6 Mottagningskyldighet och avtalstolkning	43
6.4 SLUTSATS OCH KOMMENTARER	43
7 FORMGIVARENS SKYLDIGHET ATT FÖRVARA DOKUMENTATION	44

7.1 PROBLEMBESKRIVNING	44
7.2 KORT OM SGECC DESIGN 507	45
7.3 DET SVENSKA RÄTTSLÄGET	45
7.4 SLUTSATS OCH KOMMENTARER	46
8 ANSVARSBEGRÄNSNING	46
8.1 PROBLEMBESKRIVNING	46
8.2 KORT OM SGECC DESIGN 508	47
8.3 DET SVENSKA RÄTTSLÄGET	48
8.3.1 <i>Beloppsmässig begränsning</i>	48
8.3.2 <i>Uppsåt eller grov vårdslöshet</i>	51
8.4 SLUTSATS OCH KOMMENTARER	52
9 SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER.....	54
KÄLLOR.....	57

1 Inledning

1.1 Bakgrund och problemställning

Den typ av avtal som är föremål för denna uppsats kan innebära att man ger någon i uppdrag att ta fram ritningar till en maskin som skall utföra ett visst moment vid produktion eller handla om en arkitekts insatser när en byggnad skall uppföras. Situationen kan också vara sådan att man uppdrar åt någon att ta fram en prototyp till en möbel eller en bil som sedan skall massproduceras. Avtal om produktutveckling eller design är många gånger en förutsättning för ytterligare avtal om tjänster, exempelvis byggtreprenadavtal eller andra avtal om arbete på fast eller lös egendom.¹ Det rör sig med andra ord oftast om så kallade immateriella tjänster - om uppdragsavtal utan särskilt anknytning till fysiska föremål.

Avtalstypen är oreglerad i svensk rätt. Inom ramen för det akademiska arbetsgruppen The Study Group for a European Civil Code (SGECC) har regler i lagliknande form utarbetats och formulerats bl. a. rörande olika kontraktstyper; däribland ett lagförslag kallat Principles of European Law on Service Contracts (PELSC) som omfattar tjänste- eller uppdragsavtalen. PELSC:s femte kapitel (SGECC Design) behandlar avtal om design och produktutveckling. SGECC Design torde med tanke på avtalstypens immateriella slag svara mot de mer nutida utmaningar som avtalsrätten har att hantera.²

Uppdrag av denna typ kännetecknas av den relevans som arbetsuppgiften som sådan och tiden för dess utförande har. Det resultat som uppdraget avser att möjliggöra är många gånger också av särskild vikt.³ Till skillnad från avtal om tjänster på fast eller lös egendom så ligger designavtalets värde mer i den intellektuella insatsen bakom slutprodukten (prototypen eller ritningen) än i slutprodukten som sådan.⁴

Kontraktstypen kännetecknas av de krav på förtroende och samarbetsvillighet som den ställer. Parterna kan sällan på förhand veta hur förhållandena kommer att utvecklas och istället förutsätts ett kontinuerligt utbyte av information ifråga om instruktioner, vägval och åsikter.⁵ Samtidigt är

¹ PEL SC s 615, 627.

² PEL SC s XII, se även Lehrberg angående de krav det praktiska rättslivet ställer på bl. a. avtalsrätten.

³ Se Hellner (hf1) s 211 om s.k. ideella arbetsbeting där det avsedda arbetsresultatet inte är materiellt.

⁴ PEL SC s 131.

⁵ Ramberg (2005) s 152, PEL SC s 615.

det i detta skede av en produktion viktigt att resultatet blir riktigt i syfte att underlätta kommande avtals genomförande. Ett annat för avtalstypen utmärkande drag är den asymmetri ifråga om information som vanligen finns mellan parterna. Det är rimligt att anta att formgivaren i vanliga fall är mer insatt än beställaren i vad som kan komma att krävas och vilka problem som kan tänkas uppstå under avtalstiden – han är ju trots allt anlita som expert. Samtidigt är beställaren den enda som kan veta vilka förväntningar han har på tjänsteleverantörens prestation. Det kan ställa till problem när beställaren skall värdera avtalsprestationen mot bakgrund av de förväntningar eller förhoppningar han har på prestationen.⁶

1.2 Syfte, tillvägagångssätt och upplägg

Detta arbete syftar till att *undersöka det svenska rättsläget* på det område som SGECC Design avser att specialreglera, nämligen de typer av immateriella uppdrag som närmast kan betecknas som avtal om produktutveckling och design. Avtalstypen är, liksom många andra betydelsefulla typer av avtal, oreglerad i svensk rätt och rättspraxis lämnar ingen nämnvärd vägledning.⁷ Det behöver inte innebära att svensk rätt inte tillhandahåller de verktyg som behövs för att hantera denna och andra oreglerade typer av avtal. För att kunna säga något om vilka skyldigheter avtalsparterna har mot varandra är det nödvändigt att, med utgångspunkt i de olika problemtyperna som kommer att behandlas, tillämpa innebörden av allmänna avtalsrättsliga principer. I syfte att finna tillämpliga principer, kan det vara lämpligt att titta närmare på hur liknande problem löses i centrala lagar inom avtalsrätten, såsom köplagen, som anses ge uttryck för vissa allmänna avtalsrättsliga grundsatser. Också avtalsrättslig doktrin får särskild relevans med tanke på det legislativa vakuum inom vilket vi finner avtal om design och produktutveckling.

En allmän avtalsrättslig princip är dock inte utan vidare tillämplig på ett specifikt problem av det skälet att situationen inte är reglerad i lag. En förutsättning är att avtalsparterna inte kan anses ha avtalat annat, men framförallt att avtalstypens särdrag inte motiverar ett undantag från principens tillämplighet. Ett viktigt inslag i tillvägagångssätten är därför med nödvändighet nyanserade ändamålsresonemang kring lösningar av specifika problem. Avtalstypens särdrag kan också motivera att vägledning söks inom andra närliggande områden. Eftersom konsumenttjänstlagen till stor del bygger på vad som anses gälla mellan uppdragsavtalsparter kan den i relevanta delar

⁶ Liman s 194 f.

⁷ Ramberg (2005) s 152, Ramberg (SvJT) s 467, PEL SC s 632, se även exempelvis prop. 1984/85:110 s 144 om att KtjL inte är tillämplig på renodlade konsultuppdrag av immateriell natur även då viss anknytning till arbete på lös sak finns.

vara vägledande.⁸ Det finns även standardavtal på området som förtjänar viss uppmärksamhet. ABK 96 är ett sådant, framtaget för arkitekter och ingenjörer. ABK 96 anses bl.a. tack vare sin egenskap av s.k. agreed document i väsentliga delar ge uttryck för ”gällande rätt”.⁹

Min avsikt är att därutöver redogöra för innehållet i SGECC Design och för hur nämnda lagförslag löser olika problem. Detta i syfte att uttala mig om *SGECC Designs förenlighet med svensk rätt* – så långt det låter sig göras. Särskilt i denna del bär metoden likheter med en komparativ ansats. Avvikelse från att renodlat tillämpa den komparativa metoden föranleds av den omständigheten att SGECC Design inte utgör något egentligt rättssystem att jämföra det svenska med. SGECC Design verkar inte i någon egentlig kontext, utan utgörs istället av förslag på konkreta lagregler tillämpliga i vissa situationer. Vissa anvisningar för hur dessa regler är tänkta att verka finns visserligen i kommentaren till PELSC, men därutöver saknas, av förklarliga skäl, både praxis och social miljö inom vilka reglerna kan verka. Det är en av anledningarna till att den komparativa rättens metod inte kan tillämpas fullt ut - en annan är utrymmesskäl.

Ett par ord om den komparativa ansatsen i uppsatsen är ändå på sin plats eftersom den åtminstone utgör en viktig inspirationskälla till det tillvägagångssätt som tillämpas i denna uppsats. En grundläggande metodologisk princip inom den komparativa rätten är den att de enda element som rättsligt är möjliga eller intressanta att jämföra är sådana som fyller samma eller närliggande funktioner. Den komparativa rätten tar sin metodologiska utgångspunkt i ett konkret problem för att ställa funktionellt jämförbara normer och lösningar mot varandra.¹⁰ Jag kommer därför att undersöka vilka rättsliga verktyg vi har i svensk rätt som kan tänkas motsvara den funktion som SGECC Designs artiklar avser att fylla.

Jag framför slutligen, där jag så finner lämpligt, mina egna synpunkter på det svenska rättsläget och det normsystem som SGECC Design erbjuder. Vidare undersöker jag *hurvida SGECC Design erbjuder mer önskvärda eller lämpliga normer än de svenska* och på vilka punkter så är fallet. En del fråga i sammanhanget är om vi i svensk rätt är i behov av att implementera SGECC Design.

Ramen för detta arbete utgörs av artiklarna i SGECC Design, som var och en implicit kan sägas utgöra en rättsfråga eller ett problem. Med anledning av det och mot bakgrund av de komparativa inslag som framställningen fordrar, inleds varje kapitel med en kortare presentation av det

⁸ Se bl. a. Elfström s 21.

⁹ Elfström s 23.

¹⁰ Zweigert & Kötz s 34 f.

problem eller de konflikter som den specifika artikeln avser att erbjuda en rättslig lösning på. Efter att ett problem presenterats tar jag mig an uppgiften att redovisa i funktionellt hänseende relevanta delar av rättsläget i svensk rätt; med andra ord redogör jag för hur man i svensk rätt skulle kunna lösa det konkreta problemet, för att sedan, i en slutsats, redogöra för huruvida en norm med innebörd motsvarande den i den specifika artikeln står att finna i svensk rätt. Däri anges också med vilken säkerhet och med vilka eventuella modifieringar en sådan norm eller lösning står att finna. Med utgångspunkt i skillnader och likheter mellan rättsläget i svensk rätt och artikeln i fråga ger jag också mina synpunkter beträffande artikelns önskvärdhet. Framställningen avslutas med en sammanfattning av och kommentarer kring de slutsatser som arbetet ger upphov till.

1.3 Avgränsningar

Framställningen begränsas begripligtvis av SGECC Designs tillämpningsområde. Artiklarna i SGECC Design tar sikte på avtal som innebär att en formgivare skall leverera design till en byggand som skall uppföras, såsom kan vara fallet när en arkitekt får i uppdrag att formge en byggnadskonstruktion. SGECC Design omfattar också de avtal som innebär att den ena parten skall designa lös egendom som skall uppföras av beställaren eller en tjänst som skall utföras av beställaren eller på beställarens uppdrag. Bestämmelserna i SGECC Design inrymmer dessutom avtal som innebär att någon får i uppdrag att designa en immateriell produkt såsom kan vara fallet ifråga om systemutveckling, mjukvarudesign eller när en dataspelsutvecklare skall designa ett spel i enlighet med vissa instruktioner.

Designartiklarna avser i första hand att reglera de förpliktelser som beställare och formgivare får anses ha gentemot varandra när inget annat har avtalats, inom ramen för den avtalstyp som avtal om design och produktutveckling utgör. Det förmögenhetsrättsliga området inom vilket uppsatsen rör sig är, enligt svenskt rättsystematiskt sätt att se det, den särskilda avtalsrätten. Man kan välja att dela upp den särskilda avtalsrätten i, dels de avtalstyper som rör köp (av lös och fast egendom), dels uppdragsavtal. Uppdragsavtalen kan i sin tur uppdelas i materiella och immateriella uppdragsavtal.

Avtal om design och produktutveckling är närmare bestämt att inordna inom fältet immateriella uppdragsavtal. Kännetecknande för uppdragsavtalen är att innehållet i naturagäldenärens förpliktelse inte är möjligt att på förhand utpeka med särskild precision. Det är inte möjligt att,

såsom vid köp av lös egendom, innan avtalets ingående företa någon undersökning av köpeobjektet som i uppdragsavtalens fall är en tjänst som skall genomföras. Det ger upphov till särskilda hänsyn vid bedömningen av grunden för en tjänsteleverantörs ansvar. Samtidigt som prestationen är svårdefinierbar är beställarens förväntningar särskilt viktiga då uppdraget typiskt sett är tänkt att tillgodose specifika behov och vara skräddarsydd för honom. Avtal om produktutveckling och design har ofta ett innovativt syfte varför det är rimligt att anta att standardiserade tjänster är mindre vanligt förekommande.

Det immateriella uppdragsavtalets omfång kan också definieras negativt. Tjänsteleverantören förväntas inte, såsom vid avtal om arbete på annans egendom, uppföra, bygga om eller reparera lös eller fast egendom. Utmärkande för de immateriella uppdragsavtalens är att prestationen saknar särskild anknytning till ett fysiskt föremål.

Med tanke på avtalstypens immateriella karaktär gränsar den till avtal om information och rådgivning. De ligger så nära varandra att någon klar gräns är svår att dra mellan avtalstyperna. En viktig skillnad avtalstyperna emellan är de olika branscher de förekommer i och de olika aktörer som figurerar som avtalsparter. Det är således i viss mån branschpraxis som ger avtalen deras särskilda prägel. Olika saker kan med fog väntas av olika aktörer och beroende på bransch varierar också den fackmässiga normen. De typiska konflikterna är därför också på ett konkret plan åtskilda. Tekniskt kunnande och estetisk färdighet står mer i förgrunden på ett arkitektkontor än hos en finansiell rådgivare. I avtal om produktutveckling och design förväntar sig beställaren ett genomförande som möjliggör tillverkningen av en produkt som skall tillgodose ett för honom särskilt ändamål och/eller ha ett speciellt utseende.

Även designavtalen kan delas in i olika kategorier beroende på det enskilda uppdragets syfte. Som exempel kan nämnas industridesign och grafisk design, där den funktion prestationen möjliggör har en mer framträdande roll i den första kategorin, medan den estetiska kompetensen är viktigare hos en grafisk designer än hos en ingenjör.

Eftersom SGECC Design inte behandlar sakrättsliga konflikter, faller den typen av frågor utanför ramen för detta arbete. Många gånger utförs den typen av tjänst som en beställare av ett designarbete önskar få genomförd, av egna anställda. Denna uppsats behandlar emellertid inte anställningsavtalen. En annan avgränsning består i att marknadsrätten liksom konsumenträtten,

av utrymmesskäl, inte beaktas. Detsamma gäller de specifika regler som gäller för offentlig upphandling.

2 Formgivarens prekontraktuella skyldighet att varna

2.1 Problembeskrivning

Den beställare som önskar få en tjänst genomförd av en formgivare, vänder sig till denne i tron om att han har den sakkunskap och kompetens som är nödvändig för att uppnå det resultat som beställaren har i åtanke. Situationen kan dock vara sådan att särskilda omständigheter måste tas med i beräkningen vid genomförandet av tjänster, något som kan komma att kräva inblandning av specialister inom ett visst område.

Som exempel kan nämnas att en arkitekt får i uppdrag att formge en byggnad som kommer att uppföras på ett osäkert underlag. Fastighetens grundförhållanden bör tas med i beräkningen när byggnaden formges, en omständighet som arkitekten inte har kompetens nog att bedöma. Upplyses inte den ovetande beställaren om att anlita ytterligare expertis är påkallat, kan det under avtalstidens gång uppstå konflikter om vem som bär ansvaret för anlita av sådan kompetens. Förr eller senare måste den särskilda expertis som fordras anlitas om uppdraget skall genomföras i enlighet med beställarens önskemål. Det kan innebära att kontraktssumman blir dyrare än vad beställaren räknat med.

Frågan är vilket ansvar formgivaren har för bringa klarhet i att inblandning av särskild expertis är nödvändig för att lösa de specifika problem för vilka formgivaren saknar kompetens och vem som alltså står risken för ett eventuellt behov av särskild kompetens.

2.2 Kort om SGECC Design 502

”Artikel 5:102: Formgivarens prekontraktuella skyldighet att varna

De skyldigheter som följer av Artikel 1:103 (Prekontraktuell skyldighet att avråda) innebär bland annat att formgivaren är skyldig att varna beställaren i den utsträckning som formgivaren saknar särskild kompetens för specifika problem som kräver inblandning av specialister.”¹¹

SGECC Design 502 syftar till att redan vid avtals ingående förebygga en av de risker som typiskt sett kan realiseras under avtalets gång och på så sätt underlätta att avtalet genomförs enligt beställarens förväntningar (befogade eller inte). Artikel 5 är en konkretisering av den allmänna varningsskyldigheten vid avtals ingående enligt Artikel 1:103 i PELSC:s allmänna del. Tanken är att möjliggöra för beställaren att med fakta på bordet avgöra huruvida han skall ingå ett avtal och om han i sådana fall skall välja sin förhandlingsmotpart som tjänsteleverantör. Även formgivaren kan i de flesta fall ha ett intresse av att förebygga eventuella konflikter. Det kan för avtalsuppfyllandet också vara viktigt att i ett tidigt skede få klarhet i om särskild expertis behöver anlitas och vilken av parterna som skall ansvar för att initiativet tas.

Den indirekta rättsföljden av underlåten varning kan givetvis vara att beställarens befogade förväntningar på formgivaren och hans prestation inte uppfylls och att avtalsbrott därför kan göras gällande. Artikel 1:103 föreskriver dessutom att beställaren kan kräva ersättning vid anlitan av den expertis som krävs. Om det istället är formgivaren som anlitar utomstående expertis och debiterar beställaren för denna extra utgift så kan beställaren komma undan under åberopande av formgivarens underlåtna upplysningsplikt.

Av artikelns förhållande till Artikel 1:103 (2) och (6) i PELSC: s allmänna del, följer också två förutsättningar för formgivarens skyldighet att varna. För det första skall formgivaren ha anledning att känna till risken. Det är således inte frågan om ett strikt ansvar eftersom formgivarens onda tro är relevant. För det andra förutsätts att beställaren inte har anledning att känna till behovet av särskild expertis. En ovetande beställare står således inte risken för behov av särskild expertis om formgivaren innan avtalets ingående haft anledning att känna till behovet.

¹¹ PEL SC s 118.

2.3 Det svenska rättsläget

Det finns för svensk vidkommande ingen speciallagstiftning på området. Lojalitetsförpliktelser inom andra avtalsområden, däribland upplysningsplikten, har emellertid behandlats utförligt i den juridiska litteraturen.

2.3.1 Upplysningsplikt enligt allmänna principer om lojalitet

Den avtalsrättsliga utgångspunkten är att var och en tillvaratar sina egna intressen och tillåts många gånger göra det på bekostnad av motpartens intressen.¹² Innebörden av principen om lojalitet kan sägas vara att avtalsparter har en plikt att sätta sig in i och, i varierande utsträckning, tillvarata motpartens intressen. S.k. affärsskicklighet är som huvudregel inte förbjudet och att utnyttja ett visst kunskapsövertag torde inom vissa ramar vara att karakterisera som sådant. Mot detta står lojalitetsplikten. Anledningen till vissa lagreglerade lojalitetsförpliktelser torde vara att skapa gynnsammare förutsättningar för avtalsuppfyllelse.¹³ En särskild typ av lojalitetsförpliktelse är den s.k. upplysningsplikten.¹⁴

SGECC 503 och 1:103 tar närmast sikte på de fall när avtal ännu inte ingåtts. Det är mer tveksamt om parter har lojalitetsförpliktelse mot varandra när de ännu inte ingår i ett avtalsförhållande. Motivet tycks vara att parterna innan de ingått ett avtal inte har något gemensamt syfte att skapa goda förutsättningar för avtalsuppfyllelse – de har ju ännu inget avtal att uppfylla.¹⁵ Även vid ingående av avtal finns emellertid en omfattande upplysningsplikt.¹⁶ Det kan exempelvis röra sig om en skyldighet för part att avråda motpart från att nyttja ens tjänster eller om skyldigheter att upplysa även om negativa egenskaper hos den prestation man söker få såld.¹⁷ Vidare kan nämnas avtalslagens regler om svek (30 §), handlande i strid mot tro och heder (33 §) och oskäligen avtalsvillkor (36 §). Försummad upplysningsplikt innan ingående av avtal kan många gånger leda till att avtalet jämkas, förklaras ogiltigt och många gånger motivera att skadestånd döms ut.¹⁸ Tillämpning av avtalslagens regler kräver emellertid grövre fall av illojalitet.¹⁹ Den klagorandenskyldighet som avtalslagen 6 § kan sägas ge uttryck för kan påverka

¹² Hultmark (1993) s 25 om utnyttjande av kunskapsövertag som huvudregel i AvtL:s ögon.

¹³ Ramberg (2003) s 39.

¹⁴ Ramberg (2003) s 41.

¹⁵ Hultmark (1993) s 7.

¹⁶ Hultmark (1993) s 78.

¹⁷ Se KtjL 6 §.

¹⁸ Ramberg (2003) s 41, Hultmark (1993) s 7.

¹⁹ Se bl. a. Martinsson s 447.

efterföljande avtalstolkning till nackdel för den part som försummat sin skyldighet att undanröja motparten föreställning om avtalets innebörd.²⁰

2.3.2 Indirekt upplysningsplikt

Upplysningsplikten blir i första hand relevant när det gäller att avgöra den avtalade tjänstens överensstämmelse med vad som skall anses vara avtalat. Det är när uppdraget avviker från vad beställaren hade för förväntningar som det blir aktuellt. Detta ansvar är i regel strikt och alltså oberoende av formgivarens onda tro. Beställarens förväntningar är givetvis beroende av de upplysningar han fått och då särskilt av den information han fått av formgivaren. Det är oklart vilket ansvar en formgivare har; om det rör sig om ett metodansvar närmast att jämföra med konsumenttjänstlagens krav på fackmässigt utförande eller om det är fråga om ett resultatansvar (se nedan 4 och 5).²¹

Om vi antar att ett metodansvar gäller – antingen enligt dispositiv rätt eller pga. vad som avtalats – så innebär det att man alltså kan ställa vissa krav på formgivarens utförande av uppdraget. Vilka dessa krav är kommer att bero på olika faktorer, däribland beställarens befogade antagande om formgivarens kompetens.²² Det är då inte orimligt att tänka sig att formgivaren har en s.k. indirekt upplysningsplikt. D v s att det finns en möjlighet för formgivaren att – genom att upplysa sin motpart – modifiera dennes förväntningar och på så sätt slippa ansvar för sådan standard som han skulle ansvara för hade han inte upplyst beställaren om sin bristande kompetens. Man kan således tala om en upplysningsplikt i eget intresse.

Det kan emellertid vara så att formgivaren uppnår den standard som krävs trots att han inte hade den expertis som krävdes, men att det resulterat i att beställaren debiterats för betydligt fler timmar än om han blivit upplyst om den bristande kompetensen. Möjligen kan man hävda att formgivaren då inte fullgjort sitt metodansvar och att ett avtalsbrott föreligger, för att med grund i det kräva prisavdrag.

Om vi istället utgår från att ett resultatansvar åligger formgivaren så ansvarar denne om hans arbetsresultat – pga. bristande kompetens eller annat – inte motsvarar vad som får anses gälla mellan parterna. Även i dessa fall skulle vi alltså kunna tala om en indirekt upplysningsplikt. Hade

²⁰ Ramberg & Ramberg s 91 om att AvtL § 6 vid avtalstolkning kan innebära en klargörandeplikt, se även s 162.

²¹ Ramberg (2005) s 156.

²² Ramberg (2005) s 156.

formgivaren upplyst sin medkontrahent om att han saknar den expertis som krävs och därför inte kan uppnå önskad funktionalitet hade han kunnat undvika ett avtalsbrott.

2.3.3 "Äkta" upplysningsplikt

En annan fråga är om formgivaren har en upplysningsplikt oberoende av beställarens befogade förväntningar. Man kan med andra ord fråga sig om beställaren trots att uppdraget i övrigt är avtalsenligt fullgjort – kan hävda att formgivaren brustit i sin upplysningsplikt och med grund i det rikta anspråk mot honom. Finns en upplysningsplikt av självständig betydelse dvs. oberoende av felansvar eller med andra ord en "äkta" upplysningsplikt i sammanhanget? Kan formgivarens ansvar utökas för sådana omständigheter som han haft anledning att känna till?

För de fall där resultatansvar gäller mellan parterna, fast pris är avtalat i förväg, tid för överlämning är överenskommen och samtliga dessa punkter är avtalsenligt uppfyllda torde en äkta upplysningsplikt vara av liten eller ingen betydelse. Så fort det brister i någon av dessa förutsättningar och man exempelvis istället antar att metodansvar gäller mellan parterna så kan en sådan upplysningsplikt få betydelse. Även om formgivaren fullgör sitt uppdrag fackmannamässigt kanske resultatet hade varit mer tillfredsställande om viss expertis deltagit. Det kan så att säga finnas ett glapp mellan annars avtalsenligt genomförande där fel inte kan göras gällande och det genomförande som hade varit möjligt med särskild kompetens. Det kan även av andra skäl finnas ett intresse för beställaren att bli informerad om ett sådant förhållande som artikeln tar sikte på och där avtalslagens regler om exempelvis svek inte är tillämpliga. Kanske kan man, för de fall där avsedd funktionalitet uppnåtts eller fackmässigt utförande fullgjorts men där beställaren, eftersom något fast pris inte avtalats i förväg, debiterats för mer än vad annars skulle vara fallet, ha nytta av att kunna grunda ett anspråk på underlåten upplysningsplikt.

Visst stöd för en sådan generell lojalitetsplikt kan man med lite god vilja finna i NJA 1991 s 808,²³ eller möjligen i analogi med köplagen § 17, där säljare åläggs en skyldighet att avråda köpare som haft särskild anledning att förlita sig på säljarens sakkunskap och säljaren måst inse det.²⁴ Möjligen förutsatt att beställarens ovetskap om formgivarens expertis varit ursäktligt²⁵, vilket oftast torde vara fallet med tanke förhållandet mellan parternas sakkunskap.

²³ Hultmark (JT), jfr emellertid Hästad JT 1992/93 s 612 not 17.

²⁴ se Hästad (Calissendorff) där han hävdar att KL 17 § kan tillämpas analogt vid entreprenadavtal vilket skulle innebära en avrådningskyldighet för entreprenör. Hänvisning görs också till KtjL 6-7 §§.

²⁵ Hästad JT 1992/93 s 612 med hänvisning till Lehrbergs avhandling.

En generell förutsättning för uppkomsten av en äkta upplysningsplikt är vetskap om omständigheten, att part inser att motparten saknar kännedom om förhållande, som han inser är av vikt för motparten. Detta torde sällan vara det mest problematiska att avgöra. Huruvida förhållandet ifråga omfattas av upplysningsplikten är däremot beroende av vilka avtalstypers typiska förväntningar är. Detta kan variera mellan olika avtalstyper och frågan är om beställare vid avtal om produktutveckling och design typiskt sätt kan vänta sig att bli informerad om att särskild att expertis fordras.

Kleineman tycks acceptera en skadeståndpåföljd oberoende av ett felansvar och alltså även när avtalets huvudförpliktelse fullgjorts avtalsenligt.²⁶ Enligt honom kan en vårdslöst underlåten varning, som leder till ett avtalsslut, grunda ett skadeståndsanspråk förutsatt att den ”vilsledda” parten haft fog för sitt agerande. Detta är enligt Kleinemans mening en allmän rättsprincip.²⁷ Den vilsleddes befogade tillit är avgörande för huruvida den underlåtna varningen kan grunda ett ansvar.²⁸ Principen är därför inte helt olik den som tar sin utgångspunkt i vilka förväntningar avtalstypen typiskt sett ger upphov till hos beställaren. Kan nämligen beställare typiskt sett förvänta sig att bli upplyst om att särskild expertis är nödvändig, är den enskilde beställarens tillit också med stor sannolikhet också befogad.

HD ansåg i NJA 2007 s 86 köpare av en fastighet berättigad att åberopa ett fel - trots att köparen bort upptäcka felet - av den anledningen att säljaren kände till felet och att säljaren dessutom måste ha insett att omständigheten var av väsentlig eller avgörande betydelse för köparen. Eftersom alltså säljarens onda tro var relevant för utgången i målet kan man tala om en s. k. äkta upplysningsplikt. Av det sagda följer, att man i svensk rätt inte är främmande för att ålägga någon ett ansvar p.g.a. ond tro även när motparten inte egentligen haft fog att förvänta sig något annat av avtalsföremålet.

För en sådan plikt talar avtalstypens krav på informationsutbyte och lojalt samarbete, samt det krav på instruktioner från beställaren som avtalets praktiska genomförande kräver.²⁹ Att så är fallet kan innebära att beställaren typiskt sett kan förvänta sig att bli upplyst om att särskild kompetens saknas hos formgivaren. Det faktum att beställaren i praktiken helt saknar möjlighet att själv undersöka huruvida särskild expertis krävs – formgivaren har ju anlitas bland annat

²⁶ Kleineman (JT) s 128, 132 f.

²⁷ Kleineman (JT) s 138 och 140.

²⁸ Kleineman (JT) s 138 f.

²⁹ Se PEL SC s 128.

eftersom det är tänkt att han skall inneha sådan kompetens – talar också för att en sådan plikt skall åläggas formgivaren.³⁰ Det skall emellertid påpekas att det är oklart om sådant överläge hos formgivaren i fråga om sakkunskap i sig utökar upplysningsplikten.³¹ Emot att ålägga formgivaren den upplysningsplikt som artikeln föreslår talar det faktum att det är fråga om en ganska långtgående upplysningsplikt, en varningsskyldighet, som inte endast innebär att beställarens skall informeras, han skall upplysas om omständigheten och i praktiken också om dess konsekvenser.³² En skyldighet att varna är nämligen ett mer långtgående avsteg från utgångspunkten att var part bär risken för sina utgångspunkter vid prekontraktuella kontakter, än vad en skyldighet att endast upplysa är.³³ Detta har emellertid mer med pliktens form och innehåll, än med dess omfång, att göra.

2.3.4 Konsumenttjänstlagen och Köplagen

Konsumenttjänstlagen bygger i stor utsträckning på vad som eljest anses gälla vid tjänsteavtal. Det är därför möjligt att tillämpa lagen analogt även i kommersiella förhållanden och även utanför dess egentliga tillämpningsområden på andra tjänstetyper så som konsultuppdrag eller designavtal. Det kan vara nödvändigt att snekla på köplagen för att bedöma hållbarheten av sådana analogier.³⁴

Det åvilar, enligt konsumenttjänstlagens bestämmelser, tjänsteleverantören en omfattande upplysningsplikt.³⁵ Enligt konsumenttjänstlagen 11 § har tjänsteleverantören ett felansvar vid underlåtenhet att lämna upplysningar om förhållanden rörande ”tjänstens beskaffenhet och ändamålsenlighet” som han känt till (eller bort ha känt till) om han insett (eller bort inse) dess betydelse för beställaren. Detta anses vara ett utflöde av tjänsteleverantörens skyldighet att utföra tjänsten fackmässigt (4 §).³⁶ Tjänsteleverantören har i princip ett strikt ansvar för tjänstens utförande och i den ingår hans omsorgsplikt för beställarens intressen.³⁷ Detta hänförs inte endast till tjänstens utförande som sådant utan även till biförpliktelser som anses ingå i tjänsten. Tjänsteleverantören har en skyldighet att utföra tjänsten i vid bemärkelse, fackmannamässigt.

³⁰ Björkdahl s 142 menar att ett kriterium som kan motivera en avrådandeskyldighet är informations- och kunskapsasymmetri.

³¹ Hultmark (1993) s 69.

³² Hultmark (1993) s 71-2.

³³ Björkdahl s 133.

³⁴ Prop. 1984/85:110 s 142, se även RH 2001:77 där HovR beaktade KtjL:s bestämmelser trots kommersiellt förhållande.

³⁵ Se bl. a. prop. 1984/85:110 s 160-1.

³⁶ Björklund s 95.

³⁷ Björklund s 80.

Däri ingår att exempelvis upplysa beställaren om förberedande arbeten som måste utföras och som inte ingår i uppdraget. Tjänsteleverantören anses även ha en skyldighet att upplysa sin motpart om sådant som beställaren kan antas vara i behov av att veta för att kunna samordna sidoentreprenörers arbete.³⁸ Det ligger då nära till hands att tänka sig en upplysningskyldighet motsvarande den i Artikel 502. Det är emellertid oklart hur långt konsumenttjänstlagens upplysningsplikt stäcker sig *före* avtalets ingående. Därvid är det endast konsumenttjänstlagen 11 § som uttryckligen är tillämplig. Med tanke på att den sägs vara en konkretisering av 4 § kanske det trots allt är möjligt att tänka sig att en upplysningsplikt föreligger också gällande vid avtals ingående.

Även enligt köplagen torde det finnas utrymme att hävda en motsvarande upplysningsplikt, även om den är mer begränsad.³⁹ Håstad menar emellertid att det i byggentreprenadförhållanden kan finnas en skyldighet för tjänsteleverantör att avråda i vissa fall.⁴⁰ Med tanke på att en sådan skyldighet generellt sett måste anses vara mer långtgående än den varningsskyldighet som artikeln påbjuder är det inte orimligt att tänka sig att även motsvarande skyldighet kan följa i analogi med köplagen 17 §. Jag ser inga skäl till att detsamma inte skulle kunna gälla vid avtal om produktutveckling och design.

2.3.5 ABK 96

Många uttryck för generella principer om ömsesidig lojalitet under avtalstiden finns intagna i standardavtalet ABK 96.⁴¹ Även innan avtalets egentliga ingående finns en viss skyldighet för tjänsteleverantören att samråda med beställaren. Enligt 2 § har framförallt tjänsteleverantören en skyldighet att precisera uppdragets omfattning och standard. Eventuella oklarheter går huvudsakligen på tjänsteleverantörens risk, han har med andra ord en upplysningsplikt angående uppdragets omfång och kvalitet.⁴²

Av relevans kan vara huruvida det specifika problemets lösning hänger naturligt samman med uppdragets omfattning. Det torde få avgöras genom generell avtalsolkning. Även utanför avtalets omfång kan hävdas en underrättelseskyldighet. Den hänger samman med uppdragstagarens allmänna omsorgsplikt och får avgöras från fall till fall.⁴³

³⁸ Björklund s 39-40.

³⁹ Håstad (JT) s 616 jfr Martinson.

⁴⁰ Håstad (Calisendorff) s 86, se även Hellner (hf1) s 91, RH 2001:77 och Hultmark (1993) s 70.

⁴¹ Se bl. a. ABK 96 §§ 1, 3.7, 4 och 7.5.

⁴² Se kommentar till ABK 96 § 2.

⁴³ Elfström s 40.

Liksom vid andra tjänsteavtal skall leverantören enligt ABK 96 genomföra uppdraget fackmannamässigt.⁴⁴ Motparten skall upplysas om projektorganisation av betydelse och tjänsteleverantören skall enligt § 4.5 ABK 96 anmäla behov av arbete som inte ingår i uppdraget. Denna underrättelseskyldighet antas gälla överraskande förhållanden.⁴⁵ Motsatsvis kan man med lite god vilja utläsa att sådant som inte är överraskande skall tjänsteleverantören anses ha en plikt att upplysa om redan innan avtals ingående.

Formgivaren har också en skyldighet att upplysa beställaren om eventuella risker som är förenade med en viss vald lösning. Om särskild expertis är nödvändig för att närmare kunna bedöma riskerna, åligger det formgivaren att upplysa beställaren om det. Uppdragets omfattning kan emellertid vara avgörande för om en underlåten upplysning kan utgöra grund för ansvar.⁴⁶

2.4 Slutsats och kommentarer

Att formgivaren har en indirekt upplysningsplikt är klart, det är emellertid inte lika tydligt vilka omständigheter en sådan skyldighet omfattar. Den måste för uppdragsavtalets del vara ganska vidsträckt och omfatta uppdragets genomförande i vid mening. Huruvida det innebär att en norm motsvarande den som SGECC Design 502 stipulerar är dock mindre klart. Eftersom den indirekta upplysningsplikten sker i eget intresse är den beroende av vilka ansvar man ålägger formgivaren i övrigt (se nedan 4 och 5). Någon explicit norm motsvarande artikelns innebörd finns som sagt inte. Jag har därför sökt efter stöd för en sådan norm i allmänna principer om upplysningsplikt vid avtals ingående. Mycket talar för att man med framgång skulle kunna hävda en sådan norm. Åtminstone när omständigheterna i det enskilda fallet är sådana att beställaren kan förvänta sig en upplysning och inget talar emot det, kan man tänka sig en prekontraktuell varningsskyldighet för formgivaren. Det är i vart fall inte helt främmande för svensk rätts vidkommande.

Enligt min mening är artikelns konfliktförebyggande syfte gott. Avvägningen mellan formgivarens och beställarens intressen tillgodoses dessutom genom kravet på medvetenhet hos formgivaren och ovetskap hos beställaren. Man kan emellertid fråga sig om SGECC Design är nödvändig för svensk rätt. För det första så har formgivaren utan större tvekan en omfångsrik

⁴⁴ ABK § 4.

⁴⁵ Liman s 203.

⁴⁶ Elfström s 90 ff. med hänvisning till konsultasvarsmyndens utlåtande 3A/1978.

indirekt upplysningsplikt. För det andra kan det legislativa vakuum som råder i sammanhanget tänkas ha sina fördelar. Det lämnar utrymme åt argumentation och lösningar anpassade efter den enskilda situationen. Detta sker emellertid på bekostnad av den förutsebarhet som artikeln erbjuder. Artikeln har också ett viktigt konfliktförebyggande syfte som man nog endast kan uppnå till den grad med en tydlig lagstadgad norm. Artikeln har en viktig klargörande funktion för svensk rätts vidkommande och torde i allt väsentligt åtminstone kodifiera vad som eljest kan anses gälla, eller vad vissa anser skall gälla.

3 Beställarens samarbetskyldighet

3.1 Problembeskrivning

Om formgivaren saknar den särskilda kompetens som krävs för att genomföra uppdraget i enlighet med beställarens önskemål och upplyser beställaren om det, uppstår frågan vilken av parterna som efter att avtal ingåtts bär ansvaret för att sådan särskild expertis anlitas. Formgivaren har ett intresse av att kunna fullgöra uppdraget i enlighet med beställarens önskemål, men torde givetvis föredra att beställaren står för de kostnader det innebär att anlita särskild expertis. Parterna kan naturligtvis i designavtalet reglera vem som är skyldig att ta initiativet härtill. De kan också komma överens om vem som skall stå för kostnaderna av anlita expertisen samt stå i avtalsförhållande till den särskilda expertisen. Frågan är emellertid vad som skall gälla när inget särskilt överenskommit.

3.2 Kort om SGECC Design 503

”Artikel 5:103: Beställarens samarbetskyldighet

I den utsträckning formgivaren har varnat beställaren om att ytterligare expertis är nödvändig för att möjliggöra för formgivaren att prestera enligt avtalet enligt Artikel 1:103 (Prekontraktuell skyldighet att avråda) och Artikel 5:102 innebär den samarbetskyldighet som följer av Artikel 1:202 PECL (Duty to Co-operate) och 1:104 (Samarbetskyldighet) bland annat att beställaren skall anlita sådan expertis.”⁴⁷

⁴⁷ PEL SC s 118.

Beställarens samarbetskyldighet enligt SGECC Design 503 är en konkretisering av artikel 1:104 i PELSC:s allmänna del. När formgivaren fullgjort sin skyldighet att upplysa beställaren om att särskild expertis behöver anlitas för att tjänsten skall kunna levereras, skall det vara upp till beställaren att anlita sådan, om inget annat avtalas mellan parterna. Det är således beställaren som kommer att ingå ett avtalsförhållande med den inbladade leverantören. Artikelförfattarna har ansett att det är lämpligare att beställaren står risken för den anlitade expertisens genomförande av uppdraget, än att formgivaren skall behöva göra det.⁴⁸

Fullgör beställaren inte sin skyldighet har formgivaren rätt att bl.a. hålla inne sin prestation.⁴⁹ Om beställaren först efter en tid bestämmer sig för att anlita den utomstående expertis som krävs, kan formgivarens prestation komma att försenas. Formgivaren kan då tänkas få tiden för sitt uppdrag förlängt och kräva kompensation.⁵⁰ Formgivaren har också en bibehållen möjlighet att fullgöra avtalet förutsatt att han varnar beställaren.⁵¹ Beställarens rätt att när som helst säga upp avtalet kvarstår.⁵²

3.3 Det svenska rättsläget

3.3.1 Allmänt om borgenärsförpliktelser

Beställarens huvudsakliga skyldighet gentemot formgivaren är att betala överenskommen kontraktssumma. För att kunna genomföra sina kontraktuella skyldigheter, är formgivare emellertid på olika sätt beroende av beställarens naturainsatser.⁵³ Det ligger givetvis ofta i beställarens intresse att bidra på så sätt att han möjliggör uppdragets genomförande, men denne kan också vilja begränsa sina åtaganden till att gälla enbart betalning och vältra över ansvaret på naturagäldenären. Borgenärer är därför på olika sätt förpliktade att lämna sin medverkan i syfte att underlätta eller möjliggöra för naturagäldenären att prestera. Konsekvensen av att en borgenär underlåter att uppfylla sin skyldighet att medverka, är i allmänhet att han inte heller kan kräva att naturagäldenären gör det. Den påföljd som inträder är på så vis att naturagäldenären får en rätt att hålla inne sin prestation. Även andra påföljder kan bli aktuella beroende på kontraktstyp och den

⁴⁸ PEL SC s 644.

⁴⁹ PEL SC s 646.

⁵⁰ PEL SC s 190.

⁵¹ Se PEL SC s 187 f.

⁵² PEL SC s 189.

⁵³ Rodhe s 166.

typ av skyldighet som underlåts. Svensk rätt erkänner såttillvida en skyldighet för borgenärer (beställare) att samarbeta.

3.3.2 Samarbetsskyldighet enligt köprätten

I köprätten kommer denna princip till uttryck på så vis att köparen har en skyldighet att på olika sätt medverka till köpets genomförande genom att exempelvis tillhandahålla material eller instruktioner.⁵⁴ Säljaren kan exempelvis vara beroende av att köparen preciserar köpeobjektets egenskaper och tillhandahåller eventuella ritningar. Köparen har i sådana fall en skyldighet att medverka i skälig omfattning. Den viktigaste följden av underlåten medverkan är att säljaren inte kan klandras för de konsekvenser som detta får, köparen kan inte göra gällande kontraktsbrott om han själv är orsaken till att prestationen inte kan genomföras på det sätt som avtalats.⁵⁵ Säljaren kan också kräva fullgörelse (om inte det föreligger ett hinder utanför köparens kontroll), samt häva köpet. I vissa undantagsfall kan säljaren dessutom rikta skadeståndsanspråk mot köparen. Om köparen underlåter att specificera varans egenskaper har säljaren i vissa fall en rätt att själv göra det i syfte att kunna genomföra sin prestation.

3.3.3 Samarbetsskyldighet vid arbete på annans egendom

Vid avtal om byggnadsentreprenad är entreprenören inte ansvarig för dröjsmål som beror på beställaren. Detsamma gäller enligt konsumenttjänstlagen.⁵⁶ I entreprenadförhållanden tar sig beställarens samarbetsskyldighet många konkreta uttryck. Beställaren ansvarar enligt huvudregeln för samordningen av egna och underentreprenörers arbeten med entreprenörens, såvida inte något annat avtalas.⁵⁷ Underlåter beställaren detta får han godta eventuella förseningar som det orsakar. Entreprenören kan också rikta skadeståndsanspråk mot honom för de extra kostnader som beställarens underlåtenhet att uppfylla sin samordningsskyldighet har orsakat honom. Det ankommer också, enligt AB 04 § 7.7, på beställaren att utse besiktningsman. Underlåter han det får entreprenören själv göra det. För samordning av provningar saknas i AB 04 bestämmelser. Det anses ankomma på parterna att särskilt avtala om sådant.⁵⁸

⁵⁴ Håstad (2003) s 163.

⁵⁵ Håstad (1993) s 178 och Hellner (hf2) s 98.

⁵⁶ Ramberg (2005) s 73 med hänvisning till AB 04 4:3 p. 1 resp. konsumenttjänstlagen § 24.

⁵⁷ AB 04 § 3.9, Hedberg (1996) s 145f och Hedberg (2005) s 61.

⁵⁸ Hedberg (1996) s 145 ff.

Enligt konsumenttjänstlagen har näringsidkare en rätt att inställa arbetet om konsumenten har åtagit sig att på visst sätt medverka till tjänstens utförande men inte gör det, förutsatt att konsumentens medverkan utgör en väsentlig förutsättning för tjänstens genomförande. Detsamma gäller vid kommersiella förhållanden. Det kan för kommersiella avtals del vara fallet även om det inte särskilt avtalats om att beställaren på visst sätt skall medverka. Det kan sägas följa av allmänna avtalsrättsliga principer att beställaren skall lämna sin medverkan och att en underlåtenhet innebär ett kontraktsbrott som aktualiserar sedvanliga påföljder.⁵⁹

I NJA 1970 s 72 ansågs entreprenör, enligt allmänna rättsprinciper, ha rätt att häva och kräva skadestånd för utfört arbetet då beställare brustit i sin medverkan. Rättsfallet kan ges den innebörden att beställare enligt allmänna avtalsrättsliga principer har en skyldighet att lämna medverkan. En sådan tolkning är emellertid omdiskuterad och mindre trolig.⁶⁰ En mer övertygande tolkning av rättsfallet är att beställarens medverkan i det enskilda fallet ansågs utgöra en sådan väsentlig förutsättning att en tillämpning av förutsättningsläran gav entreprenören rätt att häva. Hävning av entreprenadavtal ger i allmänhet entreprenören rätt till ersättning för redan utfört arbete, vilket kan förklara att HD gav entreprenören rätt till skadestånd. Den allmänna uppfattningen beträffande förutsättningsläran är att man med dess stöd den kan undvika påföljder genom att ogiltigförklara ett avtal. Man kan emellertid inte med grund i förutsättningsläran tilltvinga sig andra rättigheter eller fördelar.⁶¹

3.3.4 Samarbetsskyldighet vid avtal om produktutveckling och design

Frågan är om det kan anses ingå i beställarens medverkansskyldigheter att anlita sådan expertis som är nödvändig för formgivaren skall kunna prestera. Vidare kan man fråga sig om underlåtenhet som medför att formgivaren hamnar i dröjsmål därför kan sägas *bero* på beställaren och således inte kan tillskrivas formgivaren. Frågan är, med andra ord, vem som står risken för anlitan av nödvändig expertis.

Formgivaren torde som utgångspunkt ansvara för anlitan av sådan expertis som fordras för att formgivaren skall kunna genomföra tjänsten fackmannamässigt och i enlighet med avtalet. Om formgivaren för att kunna uppfylla beställarens befogade förväntningar avseende exempelvis konstruktionens bärighet måste anlita en geotekniker som undersöker markförhållanden, åligger

⁵⁹ Hellner (hf1) s 123 f.

⁶⁰ Se Hellner (hf 1) s 124 och där angivna referenser.

⁶¹ Ramberg & Ramberg s 200.

det honom att göra det.⁶² Har formgivaren emellertid, såsom SGECC Design 503 förutsätter, upplyst beställaren om att *särskild* expertis är nödvändig för att prestera i enlighet med beställarens önskemål är dennes förväntningar inte längre befogade. Parterna kan ändå komma överens om att tjänsten skall genomföras utan att närmare avtala om vem som skall anlita den nödvändiga expertisen, trots att sådan expertis är nödvändig för att formgivaren skall kunna genomföra sin prestation. Fråga är då om beställaren kan anses ha en skyldighet att medverka på så vis att han skall anlita nämnda expertis.

Det ligger nära till hands att jämföra innebörden av SGECC Design 503 med beställarens skyldighet att enligt AB 04 utse besiktningsman. Bestämmelsen i AB 04 motiveras av att besiktningsmannen skall bedöma avtalsenligheten i entreprenörens prestation.⁶³ Det är då givetvis nödvändigt att beställaren har en rätt att utse sådan person. Det förklarar också att det är en skyldighet för beställaren endast såtillvida att entreprenören annars själv får rätt att utse besiktningsman. De lämplighetsskäl som föranleder den lösning man i AB 04 valt gör sig emellertid inte gällande med samma styrka vad gäller beställares rätt att anlita särskild expertis. En formgivare och den särskilda expertis som anlitas står inte i samma motsatsförhållande som en entreprenör och den besiktningsman som skall bedöma hans prestation.

ABK 96 föreskriver i § 3.3 att eventuella sidokonsulter skall utses efter samråd mellan parterna. Det förutsätter emellertid att den konsult som skall utses är att betrakta som sidokonsult och inte en konsult vars arbete får anses ingå i formgivarens uppdrag. ABK 96 ger därför i detta sammanhang ingen egentlig vägledning.

Det finns visst stöd för att beställare enligt allmänna avtalsrättsliga principer är skyldig att lämna viss medverkan. Grunden för en sådan skyldighet är emellertid oklar, liksom under vilka förutsättningar skyldigheten inträder. Om beställaren istället får anses ha åtagit sig att anlita nödvändig expertis är saken emellertid annorlunda. Det skulle i sådana fall inte anses lojalt av honom att påtala ett avtalsbrott som beror på att han inte uppfyllt sitt åtagande.

⁶² Se AB 04 § 1.9.

⁶³ Hedberg (2005) s 145.

3.4 Slutsats och kommentarer

Det finns i svensk rätt en principiell skyldighet för borgenärer (beställare) att samarbeta med naturagäldenär (formgivare). Uttryck för denna princip finns i bl. a. köplagen, konsumenttjänstlagen och i AB 04. Det är emellertid oklart om denna princip, tillämpad på design- och produktutvecklingsavtal, kan sägas ha samma innebörd som SGECC Design 503. Också de uttryck för en sådan princip som återfinns i svensk lagstiftning är tämligen oprecisa och lämnar åt rättstillämpningen att i det enskilda fallet avgöra innebörden.⁶⁴ Det är således oklart om det kan anses ingå i beställarens skyldigheter att, utan att det uttryckligt eller underförstått framgår av avtalet, anlita särskild och nödvändig expertis efter att formgivaren upplyst honom ett sådant behov.

Det är heller inte helt klart vad konsekvensen av bristande medverkan är. Vid tillämpning av förutsättningsläran är ogiltighet konsekvensen av utebliven avtalad medverkan till tjänstens utförande. Möjligen är förutsättningsläran också den enda utvägen om det inte ens underförstått framgår av avtalet att beställaren är skyldig att medverka på visst sätt. Klart är att beställaren inte kan klandra formgivaren för avtalsbrott som är resultatet av beställarens egna kontraktsbrott, vilket antingen får anses följa av allmänna avtalsrättsliga principer eller genom att tillämpa ett illojalitetsresonemang. Formgivaren torde vid beställarens kontraktsbrott också ha en rätt att inställa arbetet. Bedöms beställaren uteblivna medverkan som ett kontraktsbrott, men endast då, kan skadestånd bli aktuellt.

Det får helt enkelt – med hjälp av avtalstolkning – från fall till fall avgöras vad principen får anses ha för innebörd. Skulle det exempelvis vara så att det av ett specifikt prisförslag inte framgår att kostnader för anlitandet av särskild expertis tagits med i beräkningen, kan detta tala för att beställaren har en skyldighet som motsvarar den i SGECC Design 503.

Om beställaren underlåter att anlita den särskilda expertis som krävs, kan formgivaren, istället för att hålla inne sin prestation, vilja fullgöra avtalet genom att själv anlita expertisen. Man kan fråga sig om han då kan göra det på beställarens bekostnad eller om han själv får stå för de kostnader det innebär. Vare sig av SGECC Design eller av svensk rätt kan man dra någon slutsats därom.

⁶⁴ Se t.ex. KöpL § 50 “[...] i den omfattning som skäligen kan krävas av honom”.

4 Formgivarens omsorgsskyldighet

4.1 Problembeskrivning

Tjänsters innehåll kan vara svårt att precisera, varför formgivarens ansvar är svårbestämt och i viss mån oberäkneligt. Beställaren vill naturligtvis dra nytta av den arbetsprestation han beställt, ofta genom att lägga den till grund för en efterföljande konstruktion av vad som designats. Formgivaren å sin sida har en skyldighet att göra tillräckliga ansträngningar för att tillfredsställa beställarens förväntningar. Genom att ålägga formgivaren preciserade skyldigheter kan chanserna för att uppdraget genomförs i enlighet med beställarens önskemål öka och eventuella konflikter minska i motsvarande grad. Frågan är vilka specifika krav beställaren kan ställa på formgivarens genomförande av tjänsten.

4.2 Kort om SGECC Design 504

”Artikel 5:104: Formgivarens omsorgsskyldighet

Den omsorgsskyldighet som följer av Artikel 1:107 (Allmän omsorgsskyldighet vid tjänster) innebär bland annat att formgivaren skall:

- (a) anpassa designarbetet till andra kontrakterade tjänsteleverantörers arbete i syfte att möjliggöra ett effektivt genomförande av alla inblandade tjänster;*
- (b) integrera andra tjänsteleverantörers arbete som är nödvändigt för att säkerställa att designen utförs i enlighet med Artikel 5:105;*
- (c) inkludera all information som är nödvändig vid tolkningen av designen för en användare av designen med genomsnittlig kompetens eller för en särskild användare som är känd för formgivaren vid slutandet av avtalet för att kunna förverkliga designen;*
- (d) möjliggöra för användare av designen att genomföra designen utan att överträda förvaltningsrättsliga föreskrifter eller inkräkta på tredje mans rättigheter vilka formgivaren känner till eller skäligen kan förväntas känna till; och*
- (e) leverera en design som tillåter ett ekonomiskt och tekniskt effektivt genomförande.”⁶⁵*

⁶⁵ PEL SC s 118.

Syftet med SGECC Design 504 är att göra det mer sannolikt att uppdraget leder till ett resultat som överensstämmer med avtalet. Artikel 504 specificerar uppdragstagarens allmänna omsorgsskyldighet vid designavtal och är en konkretisering av uppdragstagarens allmänna omsorgsskyldighet enligt PELSC artikel 1:107. Genom att precisera formgivarens viktigare skyldigheter är det tänkt att beställarens förväntningar på formgivarens prestation lättare uppfylls och artikeln kan därigenom verka konfliktförebyggande. Bestämmelsen är också tänkt att uppmuntra till samarbete mellan parterna.⁶⁶

Enligt Artikel 1:107 (1) (a) skall tjänsteleverantören utföra tjänsten omsorgsfullt och skickligt. Omfattningen av denna plikt är beroende av en abstrakt definition av hur en ”*omdömesgill tjänsteleverantör*” skulle agera i samma situation. Det är alltså fråga om en vårdslöshetsnorm. Artikel 504 kan sägas konkretisera innebörden av denne omdömesgille tjänsteleverantörs handlande. Artikel 1:107 (2) anger att denna norms innebörd varierar beroende på vilka kvalifikationer uppdragstagaren utger sig för att ha. Påstår sig uppdragstagaren ha särskilt goda kvalifikationer ställs det högre krav på den grad av omsorg som man kan kräva av honom. Detsamma gäller om uppdragstagaren är medlem i en branschorganisation som tillämpar ett särskilt regelverk vilket definierar de krav som kan ställas på uppdragstagarens metod vid genomförande av uppdraget. Uppdragstagarens omsorgsskyldighet skall enligt artikel 1:107 (3) i sådana fall bedömas efter de särskilda standarder som tillämpas av organisationen.⁶⁷

Artikel 504 är tänkt att fungera som ett alternativ till det resultatansvar som följer av Artikel 5:105 (se nedan 5).⁶⁸

4.3 Det svenska rättsläget

Beträffande tjänsteavtal har tjänsteleverantören generellt inget ansvar för att uppnå visst resultat. Det hänger samman med att förpliktelsens art är svår att på förhand definiera och avgränsa.⁶⁹ Prestationen går inte att på förhand peka ut då den inte finns utan istället skall åstadkommas. Tjänsteleverantören ansvarar istället för att han *genomför* tjänsten på fackmannamässigt sätt. De krav beställare således kan ställa på uppdragstagaren rör det vis på vilket han eftersträvat ett mer eller mindre bestämt resultat. Uppdragstagaren skall därvid göra tillräckliga uppoffringar i sin

⁶⁶ PEL SC s 650 ff.

⁶⁷ PEL SC s 654f och s 216 ff.

⁶⁸ PEL SC a 220 ff.

⁶⁹ Rodhe s 23.

strävan att uppnå ett resultat. Tjänsteleverantören är dessutom skyldig att på andra sätt visa beställaren omsorg under avtalstiden. Av omsorgsskyldigheten följer bl.a. att uppdragstagaren bär ett ansvar för att relevanta författningar iakttas vid genomförandet av tjänsten.⁷⁰

För immateriella tjänster av typen rådgivnings- och förmedlingsuppdrag tycks den juridiska litteraturen vara enig om att ett metodansvar eller vårdslöshetsansvar – till skillnad från ett resultatansvar eller strikt ansvar – är utgångspunkten för vad uppdragstagarens skall ha anses åtagit sig.⁷¹ Uppdragstagare skall genom att tillämpa för branschen vedertagna metoder sträva efter att utföra tjänsten på ett sådant sätt att bästa möjliga resultat uppnås. Kontraktsbrott är således uteslutet om uppdragstagaren utför uppdraget fackmannamässigt.⁷² Det är rimligt att anta att detsamma gäller för produktutvecklings- eller designavtal för fall då inget annat särskilt avtalats (se emellertid nedan 5 om överensstämmelse med avtalet). Vad som däremot kan vålla problem är att definiera vilka kvalitetskrav som kan ställas på metoden. Vad ligger i kravet på fackmannamässigt utförande? Ytterligare en svårighet när det gäller att bedöma en uppdragstagares kvalitetsåtagande hänger samman de immateriella tjänsternas specifika karaktär. Det är nämligen sällan tillräckligt att uppdragstagaren använder ett klanderfritt tillvägagångssätt vid utförandet av sin huvudförpliktelse, uppdragstagarens prestation måste på ett eller annat sätt komma beställaren tillgodo. Detta ställer krav på arbetsprestationens förmedlande och uppdragstagarens omsorgsplikter härvidlag. Vad kan beställaren förväntas få förmedlat och framförallt hur skall informationen förmedlas?

Enligt ABK 96 följer ett krav på fackmannamässighet, dvs. ett metodansvar, samt en skyldighet att genomföra uppdraget med omsorg. Det kan av pedagogiska skäl finnas anledning att ha skillnaden mellan metodansvaret och omsorgsskyldigheten klar för sig. Medan metodansvaret närmast tar sikte på uppdragstagarens tillvägagångssätt vid tjänstens utförande, kan omsorgsplikten sägas ge upphov till olika ”delplikter”. Frågor om underrättelseskyldighet och om vilken information som skall förmedlas beställaren hänger närmast samman med omsorgsskyldigheten.⁷³

⁷⁰ Se Herre s 673 med hänvisning till NJA 2000 s 630, se även Rodhe s 20 om karaktären av olika förpliktelser.

⁷¹ Kontraktstyper s 126 med hänvisning till HandelsagenturL § 34 st1 och KommL § 17 resp. s 144, jfr också AB 2:1 och KTjL 4 §, se även Elfström s 24.

⁷² Elfström s 73.

⁷³ Elfström s 73.

4.3.1 Formgivarens s.k. pedagogiska ansvar

Enligt SGECC Design 504 har formgivaren en skyldighet att förmedla den information som är nödvändig för att beställaren skall kunna genomföra det tjänsteuppdrag som vanligtvis följer på en produktutveckling, d v s dra nytta av den arbetsprestation han beställt på så sätt att beställaren kan börja massproducera prototypen eller uppföra den byggnad en arkitekt ritat. Implicit torde därför också följa en skyldighet att inte bara inkludera relevant information utan och förmedla den på ett sådant sätt att den är begriplig och användbar.

Man kan givetvis via avtalstolkning anse en uppdragstagare ha åtagit sig en plikt att förmedla viss information på ett visst sätt. Även utan ett sådant avtalsinnehåll torde det i kravet på fackmannamässigt utförande av en tjänst ligga en skyldighet för formgivaren att också redovisa sin prestation på ett för beställaren begripligt och ändamålsenligt vis. I NJA 1994 s 532 – där det visserligen rörde sig om ett informationsuppdrag – uppställde HD en skyldighet för uppdragstagaren att inte beskriva resultatet av sin insats på ett sätt som inte var ägnat att skapa missförstånd. Med detta måste förstås att resultatet av ett uppdrag inte får redovisas på ett sätt som typiskt sett kan missförstås. Att resultatet inte skall förmedlas på ett sätt som är *ägnat att skapa missförstånd* måste innebära att relevansen av missförståndet inte är beroende av vad uppdragstagaren faktiskt förstått angående beställarens möjligheter att tolka informationen. Inte heller kan det vara fråga om att vad uppdragstagare rent statistiskt förstår angående informationsmottagarens förmåga att förstå de redovisade resultatets innebörd. HD har istället tillämpat en norm för de krav som kan ställas på uppdragstagare i redovisningshänseende – en klagörandeplikt.⁷⁴

Innebörden av denna ”pedagogiska plikt” torde vara att en uppdragstagarens redovisning måste innehålla sådana klagöranden som är nödvändiga för att undvika missförstånd med hänsyn taget till den aktuella beställarens kvalifikationer ifråga om att tolka resultat av den aktuella typen. I NJA 1994 s 532 var det visserligen fråga om en uppdragstagare som åtagit sig att utföra en komplicerad teknisk analys. Det rörde sig som sagt inte om ett produktutvecklingsavtal. När det gäller informations- eller rådgivningsavtal är förmedlandet av insatsen en mycket central förpliktelse av avtalet. Det skulle kunna förklara att HD valde att tillämpa en norm som innebär ett ganska långtgående informationsansvar, men det utesluter inte att man kan tillämpa en

⁷⁴ Millqvist s 578 och 581.

motsvarande norm på andra typer av uppdrag. Också när det gäller avtal om produktutveckling och design är beställaren ute efter att kunna tillgodogöra sig formgivarens särskilda kunnande. Även om förmedlandet inte är en lika central förpliktelse vid produktutvecklingsavtal så är det ändå en mycket viktig del av tjänsten. Beställarens hela nytta med produktutvecklings- eller designavtalet kan gå förlorad om han inte kan tillgodogöra sig resultatet av det uppdrag han beställt. Vid både ett informationsavtal och i ett produktutvecklingsavtal är det vanligt att den redovisade insatsen ligger till grund för en kommande disposition eller investering vilket talar för att upprätthålla ett omfattande informationsansvar.

Formgivarens klargörandeplikt bör i princip ha en sådan omfattning att beställaren inte heller skall behöva ställa kompletterande frågor. Anledningen till det är att beställaren inte kan förväntas veta vad han skall fråga efter, eller kan ha svårt att veta att kompletterande information överhuvudtaget är nödvändig.⁷⁵

Enligt Kleineman tycks utgången i NJA 1994 s 532 vara resultatet av att HD ansluter sig till teorin om ett mer allmänt civilrättsligt informationsansvar.⁷⁶ Det faktum att HD vid upprepande tillfällen tillämpat en norm motsvarande den i NJA 1994 s 532 talar också för att ”den pedagogiska plikten” är en avtalsrättslig princip som inte är begränsad till tjänster som innebär tekniskt komplicerade analyser.⁷⁷ Är så fallet kan formgivare presumeras ha en klargörandeplikt.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att det ligger nära tillhands att anta att en norm motsvarande den i SGECC Design 504 står i överensstämmelse med svensk rätt. Det finns åtminstone i svensk rätt juridiska ”verktyg” som möjliggör en sådan argumentation och slutsats.

4.3.2 Ansvar för beaktande av förvaltningsrättsliga föreskrifter

Formgivaren förutsätts vidare enligt SGECC Design 504 ha skäligen kändedom om förvaltningsrättsliga föreskrifter och om tredjemans rättigheter. Formgivaren förväntas också beakta dessa när han genomför sitt uppdrag. En arkitekt förväntas exempelvis beakta om en

⁷⁵ Elfström s 100 och 93.

⁷⁶ Kleineman (SvJT) s 709.

⁷⁷ Se NJA 1997 s 65 där en besiktningsman ansåg ha varit vårdslös i att han underlåtit att upplysa om risken med brister han påtalat, se även JT 1996/97 s 997 där Kleineman kritiserar HD: s stränga bedömning.

fastighet är belastad med ett servitut när han uppför de ritningar som skall ligga till grund för ett bygge.⁷⁸

Metodansvaret antas generellt innebära en skyldighet för uppdragstagaren att utföra tjänsten i enlighet med myndighetsföreskrifter.⁷⁹ Branschpraxis talar också för ett sådant ansvar.

Konsultansvarsnämndens hade i ett publicerat utlåtande (1/2003) att ta ställning till vad som ligger i kravet på fackmässighet. Fallet rörde en beställare som uppdragit åt en arkitekt att upprätta arkitekthandlingar. Under uppdragets gång antogs en detaljplan som avsåg att reducera högsta tillåtna bullernivån på området. Konsultansvarsnämnden ansåg att det ålegat uppdragstagaren att kontrollera om den väggkonstruktion som beställaren anvisat uppfyllde detaljplanens krav. Arkitekten ansågs ha åsidosatt kravet på fackmässighet vid genomförande av uppdraget i och med sin underlåtenhet. Omfånget av uppdragstagarens ansvar tycks dessutom ha varit oberoende av om man anser att beställaren borde ha uppmärksammat de förvaltningsrättsliga föreskrifterna.⁸⁰

Enligt branschorganisationen *Arkitekt- och Ingenjörsföretagens* rekommendationer för normal kvalitet på redovisning av ett uppdrag anges att en arkitekts arbete bör inledas med en inventering av bland annat gällande detaljplan samt av fastighetens äganderättsförhållanden.⁸¹

4.3.3 Något om s.k. specialistansvar

I och med den förbindelse som SGECC Design 504 har till artikel 1:107 i PELSC kan omfånget av formgivarens omsorgsskyldighet utökas om uppdragstagaren utger sig för att ha särskilt goda kvalifikationer. Det innebär att en beställare kan förvänta sig ett skickligare och mer omsorgsfullt genomförande av uppdraget av någon som är specialiserad inom det område som uppdraget rör och att mindre skall till för att en specialist skall ådra sig ansvar.

I NJA 1981 s 1091 ansågs en advokat visat sådan försumlighet att hans klient var berättigad till skadestånd. HD anför som skäl för sin dom att advokatens verksamhet varit inriktad mot det specialområde som hans uppdrag rörde och att klienten haft befogad anledning att betrakta

⁷⁸ PEL SC s 652.

⁷⁹ Kontraktstyper s 75 om byggentreprenader med hänvisning till allmänna avtalsrättsliga principer.

⁸⁰ Mellan parterna gällde visserligen ABK 96 men jag kan inte se att Konsultansvarsnämnden hade kommit fram till en annan slutsats om så inte varit fallet.

⁸¹ ”Arkitektens uppdrag, omfattning och redovisningsnivå”, Arkitekt- och Ingenjörsföretagen.

honom som specialist på området. Av det fallet kan dras slutsatsen att uppdragstagares ansvar kan variera och att ett strängare ansvar kan motiveras av att en uppdragstagare har särskilt kvalifikationer inom ett visst område. Det är emellertid mindre klart huruvida det förutsätter uppdragsgivaren varit medveten om uppdragstagarens specialisering och att han valt uppdragstagaren av den anledningen. Elfström menar att utgångspunkten skall vara att ett strängare ansvar kan inträda, men att det förutsätter att uppdragstagaren gett uttryck för specialiseringen.⁸² Det avgörande är enligt min mening huruvida beställaren vid ingående av avtalet haft anledning att betrakta uppdragstagaren som specialist och om beställarens antagande dessutom varit befogad. Utger sig en formgivare för att ha särskilt goda kvalifikationer och har beställaren tagit fasta på det *samt* lägger den omständigheten till grund för sitt beslut att anlita formgivaren, så har beställaren också befogad anledning att förvänta sig att formgivaren genomför uppdraget med den särskilda omsorg som kan krävas av en specialist. Ytterligare en förutsättning måste naturligtvis vara att specialiseringen varit relevant för det specifika uppdraget.

4.4 Slutsats och kommentarer

Även om tjänsteleverantörer inte har något generellt resultatansvar har det i svensk rättspraxis utvecklats principer kring vilka krav som kan ställas på en leverantörs genomförande av immateriella tjänster. Tjänsteleverantörer skall också på olika sätt visa beställaren omsorg. Denna skyldighet kan under vissa förutsättningar variera beroende på formgivarens särskilda kvalifikationer. Formgivaren kan antas ha ett pedagogiskt ansvar som innebär att han måste redovisa viss information och att han dessutom måste lämna informationen på ett för beställaren lättförståeligt sätt. Formgivaren måste därvid ta i beaktande beställarens möjligheter att på ett ändamålsenligt sätt tillgodogöra sig informationen. Förutom en klargörandeplikt har formgivaren också en skyldighet att i sitt designarbete beakta relevant förvaltningsrättsliga föreskrifter. Det är svårt att dra några slutsatser om vad vilka ytterligare konkreta krav en beställare kan ställa på en formgivare när avtalsinnehåll och avtalets ändamål inte ger någon närmare vägledning.

Även om det i svensk rätt ur uppdragstagares omsorgsskyldighet utvecklats mer specifika skyldigheter, såsom det pedagogiska ansvaret, har även dessa skyldigheter en vag innebörd och är inte heller särskilt heltäckande. SGECC Design 504 erbjuder därför, enligt min mening, en mer önskvärd lösning på de särskilda problem som avtalstypen kan ge upphov till.

⁸² Elfström s 122.

5 Överensstämmelse med avtalet

5.1 Problembeskrivning

Liksom beträffande formgivarens omsorgsskyldighet (se ovan 4), behandlas här vilka krav som kan ställas på formgivarens prestation. Beställaren utgår, av lätt insedda skäl, från att den tjänst som skall genomföras gör det möjligt för honom att uppnå ett visst resultat. Trots att formgivaren utfört tjänsten fackmässigt och med den omsorg som kan krävas av honom kan det hända att designen inte möjliggör den funktion som beställaren är i behov av. Det kanske inte ens är praktiskt möjligt att uppnå det resultat som beställaren gör sig förhoppning om. Tjänsten kan då visa sig vara värdelös för beställaren.

Här behandlas den situation att prestationen inte möjliggör att viss avsedd funktion uppnås eller att designen visar sig inte uppfylla beställarens särskilda ändamål. Frågan är vem som skall bära risken för beställarens förutsättning i fråga om designens funktionalitet.

5.2 Kort om SGECC Design 505

”Artikel 5:105: Överensstämmelse med avtalet

(1) Förutom när parterna avtalat om annat, skall designen anses felaktig om den inte möjliggör för användaren av designen att uppnå en viss funktion genom att använda designen med en sådan omsorg som förutsatts med avseende på användningen av designen.

(2) Beställaren äger inte rätt att åberopa en påföljd för fel om en anvisning som givits av beställaren enligt Artikel 1:109 (Beställarens anvisningar) är orsaken till felet och formgivaren fullgjort den varningsskyldighet som följer av Artikel 1:110 (Tjänsteleverantörens kontraktuella varningsskyldighet).⁸³

SGECC Design 505 stadgar att uppdragstagaren har ett resultatansvar gentemot beställaren, förutsatt att annat inte avtalats. Beställaren antas ha fog att förutsätta att det designarbete han beställt gör det möjligt för honom att uppnå det resultat han tänkt sig. Det innebär att formgivaren kan göra sig skyldig till kontraktsbrott om designen inte möjliggör för beställaren, eller beställarens efterföljande uppdragstagare, att uppnå en viss funktion, trots att formgivaren

⁸³ PEL SC s 119.

har utfört uppdraget fackmannamässigt och med den omsorg som kan krävas av honom. Beställaren måste visa att ett resultatansvar varit åtminstone underförstått mellan parterna och att designen inte möjliggör en viss funktion för honom.

Enligt kommentarerna till SGECC Design 505 medför artikeln en fördel jämfört med ett renodlat metodansvar i och med att det är lättare att påvisa brister i resultatet än i uppdragstagarens tillvägagångssätt. Formgivarens tillvägagångssätt är inte alltid tillgängligt för beställarens och den standard som kan krävas av honom är sällan enkel att fastställa. Ett designarbete som inte gör det möjligt för beställaren att uppfylla sitt syfte kan många gånger vara värdelös för honom, oberoende av den omsorg formgivaren visat. Det innebär att han många gånger blir tvungen att beställa tilläggsarbeten trots att det kanske är fråga om en justering som formgivaren enkelt kunnat utföra inom ramen för sitt uppdrag. Det anses då rimligt att ge beställaren en möjlighet att kunna utkräva sådana justeringar. Formgivaren kan ju i annat fall välja att inte åta sig ytterligare uppdrag och lämna beställaren med en för honom värdelös design. Å andra sidan kan man hävda att ett resultatansvar kan vara betungande för en formgivare eftersom denne inte alltid kan förutse konsekvenserna av att han inte levererar en design som möjliggör en viss funktion. Skadeståndsanspråken kan därmed bli betungande. För det mesta torde emellertid formgivaren, utan större ansträngningar, kunna avhjälpa bristen. Andra gånger kan det vara så att det arbete som beställaren önskar sig är av sådant komplicerat slag eller kräver tillämpning av sådana oprövade tekniska lösningar att det kan tyckas oskäligt att ställa sådana krav på honom. Man har dock ansett att det krävs av formgivaren att han i sådana fall avtalar om ett modifierat eller lindrigare avtalsinnehåll.

5.3 Det svenska rättsläget

Utgångspunkten inom avtalsrätten är, såsom tidigare nämnts, att avtalsparterna själva förutsätts tillvarata sina intressen. Det gäller också beträffande parts önskemål om att den beställda prestationen skall vara användbart för ett visst ändamål eller möjliggöra en viss funktion. Det innebär att en beställare i princip själv står risken för att designen möjliggör för honom att uppnå en viss funktion. Tjänsteleverantören har som sagt ett metodansvar – ett ansvar att *eftersträva* ett visst överenskommet resultat. Frågan är om formgivaren därutöver har något ansvar för att hans genomförande av uppdraget resulterar i något särskilt, om han förutom att genomföra uppdraget fackmässigt också måste leverera något specifikt.

Det har ovan (under 4) nämnts att uppdragsavtalet har det särdrag att någon på förhand definierbar prestation är svår att utpeka. Det betyder dock inte att det är omöjligt att i viss mån ställa upp kriterier för vad uppdraget skall resultera i.

5.3.1 Konkret och abstrakt fel

Det naturliga är att kräva att en prestation uppfyller generella förväntningar och åtminstone uppfyller normal standard. Vad som är normal standard avgörs då med utgångspunkt i den standard en beställare eller köpare i allmänhet kan förvänta sig i motsvarande situation. Ett köprättsligt fel föreligger exempelvis om varan har en annan beskaffenhet än vad man i allmänhet kan förvänta sig. Har köparen några önskemål därutöver får han för det mesta stå risken för det. Formgivarens omsorgsskyldighet torde i detta sammanhang motsvara den beskaffenhet hos tjänsten som en beställare i allmänhet kan förvänta sig. Beställaren kan i de flesta fall kräva att formgivaren uppfyller vissa krav på fackmässig genomförande av uppdraget.

Under vissa förutsättningar kan risken för att en prestation lever upp till uppfyllelseborgenärens individuella förväntningar emellertid överflyttas till naturagäldenären. Parterna kan uttryckligen avtala om att formgivaren skall ha ett ansvar som går längre vad som följer av normal standard. Även om huvudregeln är att tjänsteleverantören har ett metodansvar, finns det inget som hindrar honom från att genom positivt uppträdande åta sig ytterligare ansvar. Genom en uttrycklig uppgift eller garanti, kan en tjänsteleverantör åta sig ett större ansvar än vad som annars skulle ha varit fallet. Man utgår, vid bedömningen av vem som bär risken för beskaffenheten i fråga, från vad parterna överenskommit rörande tjänstens egenskaper. Naturagäldenärens ansvar är i denna del oberoende av vad han vetat eller kunnat inse om möjligheterna att leverera en tjänst av viss beskaffenhet.

5.3.2 Individuellt fel

Även i andra fall än då säljaren lämnat specifika uppgifter om en vara kan köparens oriktiga antaganden om prestationen ge upphov till ett ansvar för säljaren. Enlig köplagen 17 § st 2 p 2 ansvarar säljaren för att den vara han säljer är ägnad för det *särskilda* ändamål som köparen har tänkt sig. Ett sådant ansvar förutsätter emellertid att säljaren insett köparens avsikt. Så är alltså fallet även om säljaren inte uttryckligen garanterat att det sålda har ett sådant användningsområde. Säljaren behöver inte ens vara medveten om att varan inte har den

eftersökta egenskapen. En förutsättning är emellertid att köparen haft ”rimlig anledning att förlita sig på säljarens sakkunskap och bedömning”. Bestämmelsen tar sikte på sådana situationer där köparen inte har den sakkunskap som är nödvändig för att precisera de egenskaper en vara skall ha för att kunna tillgodose det ändamål han har med köpet.⁸⁴

Innebörden av den köprättsliga bestämmelsen ger uttryck för en allmän princip, tillämplig även utanför det lagreglerade området. Karlgren menar att det ”överensstämmer [...] med en ganska allmän rättsuppfattning” att ett fel är relevant under förutsättning att omständigheten utgjort en för köparen individuell förutsättning som varit eller bort vara känd för säljaren och i synnerhet när köparen ”förlitat sig på säljarens sakkunskap och omdöme”.⁸⁵ Rodhe menar å sin sida att det dessutom, för att ett fel skall vara relevant utanför det lagreglerade området, krävs att säljaren insett att varan inte motsvarar ändamålet.⁸⁶

Man bör i vilket fall skilja mellan omständigheter som rör tjänstens kvalitet i vid bemärkelse och den omständighet som rör tjänstens möjliggörande av en viss funktion. För det förstnämnda fallet torde utöver kravet på insikt om omständighetens existens också krävas insikt omständighetens betydelse för avtalet.⁸⁷ En köpares eller beställares särskilda ändamål är en omständighet som enligt det synsättet *i sig* är av betydelse för avtalet, vilket motiverar att det är tillräckligt att insikten omfattar den omständigheten.⁸⁸ Frågan är om möjliggörandet av en viss funktion är att betrakta som ett särskilt ändamål, som i sig är av uppenbar betydelse för avtalet, eller är att anse som en beskaffenhet hos tjänsten som, för att ge upphov till ansvar för formgivaren, fordrar att formgivaren faktiskt varit medveten om omständighetens vikt för beställaren. Utgångspunkten bör vara att ett möjliggörande av en viss specifik funktion, liksom ett särskilt ändamål, på förhand är att betrakta som betydelsefullt för avtalet.

I köprätten har köparen vanligtvis rimlig anledning att förlita sig på säljaren, om han vänt sig till specialist eller expert, vilket inte är någonting annat än vad en beställare vid avtal om produktutveckling eller design gör. En förlitan på formgivarens sakkunskap och bedömning är på sätt och vis essensen i avtal om produktutveckling och design. Det är just formgivarens sakkunskap och bedömningsförmåga som beställaren vill åt.

⁸⁴ Ramberg (KöpL) s 272.

⁸⁵ Karlgren s 45 f.

⁸⁶ Rodhe (SvJT) s 204.

⁸⁷ Björkdahl s 186.

⁸⁸ Björkdahl s 188n f.

En formgivare som inser att beställaren förväntar sig att designen möjliggör viss funktion kan, om han anser att det är osäkert att om hans tjänst kommer att tillfredsställa det önskemålet, utan svårigheter meddela beställaren det. Det talar för att ålägga formgivare en plikt att upplysa beställaren om en eventuell osäkerhet när han är medveten om beställarens förväntningar. Å andra sidan kan invändas att avtalstypens särprägel i förhållande till köprätten, nämligen de svårigheter som är förenade med att på förhand precisera formgivarens prestation, talar emot att ställa sådana krav på formgivaren. Man kommer emellertid inte undan den omständigheten att ett sådant ansvar inte innebär att formgivaren har en skyldighet att i detalj ange prestationen innehåll. Det rör sig helt enkelt om att formgivaren måste ange huruvida han tror sig veta att man med hjälp av designen kan komma att uppnå en viss given funktion eller inte. Vilka tekniska lösningar som visar sig nödvändiga för att möjliggöra den funktion som beställaren har i åtanke grundar inte något anspråk. *Hur* formgivaren uppnår att designen möjliggör en viss funktion är, inom ramen för metod- och omsorgsansvaret, formgivarens sak att avgöra, *att* han gör är däremot beställarens sak.

Till skillnad från vad som är fallet vid avtal om rådgivning och information, där uppdraget består av att bedöma framtida förlopp eller göra beräkningar som förutsätts vara ungefärliga och efter bästa förmåga, är det huvudsakliga syftet bakom ett avtal om produktutveckling och design tjänstens möjliggörande av en viss funktion. Det är därför på ett annat sätt motiverat att för rådgivnings- och informationsavtal tillämpa ett renodlat metodansvar. Eftersom det är underförstått att ett råd förutsätter ungefärliga uppskattningar och inte alltid kan möjliggöra en viss funktion, kan beställare inte heller med fog förvänta sig det. Utgångspunkten vid avtal om produktutveckling och design är istället den motsatta. Om en formgivare åtar sig ett uppdrag med förståelse för den funktion som beställaren har i åtanke, har beställaren fog att förvänta sig design som är ägnad för det särskilda ändamål han tänkt sig; åtminstone om det inte på förhand funnits anledning att ifrågasätta den praktiska utförbarheten.

Man kan fråga sig om någon motsvarighet till det av Rodhe förespråkade tilläggsrekvisitet, att köparen skall ha insett att varan inte motsvarar det särskilda ändamålet, äger tillämpning i fråga om avtal om produktutveckling och design. Tillämpat på denna avtalstyp skulle det innebära ett krav på att formgivaren, för att vara ansvarig, på förhand måste ha insett att en tjänst med sådana kvaliteter inte är praktiskt utförbar. Eftersom utgångspunkten för avtalstypen i fråga är att den skall möjliggöra en viss funktion finns det, enligt min mening, inget som motiverar ett sådant tilläggsrekvisit. Är det inte praktiskt genomförbart att tillgodose beställarens önskemål i den delen

kan den beställaren som har rimlig anledning att förlita sig på formgivarens sakkunskap och bedömning med tillräckligt fog förvänta sig att formgivaren upplyser honom om det eller att han åtminstone reserverar sig därför, oavsett om formgivaren faktiskt är medveten om det praktiska hinder som står i vägen eller inte.

Situationen kan också vara sådan att designen möjliggör viss funktion, men att denna funktion kan uppnås endast med svårighet. I köprätten skall man, enligt Ramberg, då bedöma huruvida varan avviker från vad man i allmänhet kan kräva av en vara som skall möjliggöra det särskilda ändamålet.⁸⁹ Av det sagda tillämpat på avtal om produktutveckling och design följer att det då är tillräckligt att formgivaren tillämpar den *särskilda* omsorg som kan krävas av honom med tanke på den specifika funktion som han skall möjliggöra, förutsatt att designen visserligen möjliggör den specifika funktion men inte är helt felfri.

5.4 Slutsats och kommentarer

Det är inte främmande för svensk rätt att ålägga naturagäldenär ett ansvar för att hans prestation lämpar sig för det särskilda ändamål som uppfyllelseborgenären har i åtanke. Ansvarsgrunden är snarare, i egenskap av allmän avtalsrättslig princip, en huvudregel tillämplig även utanför köprätten. Det finns inga tungt vägande skäl som motiverar att ett undantag görs från principen tillämplighet när det gäller avtal om produktutveckling och design. Läget är snarare det motsatta, nämligen att principen har särskild betydelse, och därför är tillämplig, när det rör den avtalstyp som är föremål för denna uppsats. Med tanke att det för beställaren i allmänhet måste vara svårt att precisera de särskilda egenskaper designen måste ha för att möjliggöra en viss funktion och mot bakgrund av att formgivaren är anlita just tack vare sin sakkunskap och bedömningsförmåga, krävs av formgivaren att han levererar en design som möjliggör viss funktion, om inget annat avtalats.

Mindre klart är huruvida en förutsättning för ett sådant ansvar är att formgivaren dessutom skall ha insett att en design, med sådana egenskaper att den möjliggör viss funktion, inte är praktiskt genomförbar. Troligen ansvar formgivaren även i andra fall än då det kan visas att han på förhand kunnat konstaterar att praktiska hinder. Det är inte heller klart om formgivaren skall ha insett den vikt det hade för beställaren att designen möjliggör en viss funktion. Mycket talar för

⁸⁹ Ramberg (KöpL) s 273ö.

att utgångspunkten ändå får vara att möjliggörandet av viss funktion på förhand är att anse som betydelsefullt.

SGECC Design 505 fyller, enligt min mening, ett gott syfte. Genom att stadga att beställaren har fog att förutsätta en design som gör det möjligt för honom att uppnå den funktion som han tänkt sig, uttrycker den vad jag anser rimligt att anta beträffande beställares typiska förväntningar. Möjligen kan det i fråga om vissa kategorier av avtal om produktutveckling och design finnas anledning att ha andra utgångspunkter. I fråga om avtal som har en mer konstnärlig prägel och där de tekniska inslagen är av underordnad betydelse, har formgivarens sakkunskap inte den prägnen att ett ansvar för att den design han levererar möjliggör en viss funktion är motiverat på samma sätt. En konstnär anlitas troligen sällan för den sakkunskap han har i fråga om den funktion hans prestation möjliggör. När det gäller sådana kategorier av avtal är snarare formgivarens estetiska förmågor i förgrunden och ett formgivarvänligare ansvar därför mer ändamålsenligt.

6 Överlämnande av designen

6.1 Problembeskrivning

Väl mottagen anses designen avlämnad – något som har viktiga rättsverkningar. Avlämnandet utgör startpunkten för beräkningen av preskriptionsfrister vid reklamation. I och med att designen avlämnas anses i allmänhet också uppdraget slutfört, något som många gånger är en förutsättning för att formgivaren skall få betalt och för att han inte skall hamna i dröjsmål. Frågan är om och under vilka förutsättningar beställaren har en skyldighet att medverka till avlämnandet genom att motta designen.

6.2 Kort om SGECC Design 506

”Artikel 5:106: Överlämnande av designen

I den utsträckning formgivaren anser att designen, eller någon del av den som lämpar sig för att genomföras fristående från slutförande av den resterande designen, är tillräckligt färdigställd och önskar överföra designen till beställaren är beställaren skyldig att godta sådant överlämnande inom en skälig tid efter att ha blivit meddelad om

detta. Beställaren äger rätt att vägra godta designen när den, eller relevant del av den, inte överensstämmer med avtalet och sådan felaktighet utgör ett väsentligt avtalsbrott i enlighet med Artikel 8:103 PECL (Fundamental Non-performance).⁹⁰

SGECC Design 506 innebär en skyldighet för beställaren att ta emot designen. Beställaren kan vägra att ta emot designen endast om ett väsentligt avtalsbrott föreligger. Mottagandet innebär ett underförstått godkännande av formgivarens genomförande av uppdraget och avtalsförhållandets slut. Om beställaren efter överlämnandet upptäcker att designen avviker från vad som får anses avtalat på ett sådant sätt att formgivaren gör sig skyldig till ett avtalsbrott, är hans möjligheter att göra påföljder gällande begränsade av en preskriptionsfrist på tre år. För skadeståndsanspråk löper en frist på tio år. Också denna beräknas fr.o.m. överlämnadetidpunkten.⁹¹

Artikeln är i viss mån ett utflöde av parternas samarbetskyldighet (artikel 1:104) och har således vissa likheter med artikel 5:103 (se ovan 3). Beställaren har en skyldighet att ta emot designen, men kan ursäkta sig om hinder utom hans kontroll omöjliggjort mottagandet. Kan han inte ursäkta sin underlåtenhet att inom skälig tid motta designen utgör hans försummelse ett avtalsbrott vilket ger formgivaren möjlighet att göra sedvanliga påföljder gällande.⁹²

6.3 Det svenska rättsläget

6.3.1 Allmänt om rätten att avvisa oriktig prestation

Ovan (se 3.2) framgår att köpare är skyldiga att på olika sätt medverka till köpet. Förutom att bidra med material och liknande är köparen förbunden att ta emot eller hämta varan.⁹³ Mottagningskyldigheten anses, tillsammans med betalningsskyldigheten, vara en av köparens viktigare skyldigheter.⁹⁴

Köparens bristande medverkan kan få till följd att säljaren inte kan uppfylla sina åtaganden och därför begår kontraktbrott. Som ovan nämnts (se 3.2) är den huvudsakliga konsekvensen av uppfyllelseborgenärens bristande medverkan till naturagäldenärens förpliktelser, att den förre inte kan rikta anspråk mot den senare under återopande av ett kontraktbrott, eftersom han själv är

⁹⁰ PEL SC s 119.

⁹¹ PEL SC s 670 ff.

⁹² PEL SC s 674, 666, och 190 f.

⁹³ Hästad s 163.

⁹⁴ Ramberg (CISG) s 414.

orsaken till avtalsbrottet. Köparen kan inte hävda att säljaren ansvarar pga. dröjsmål om han vägrar att ta emot varan. Förutom att undgå ansvar kan säljaren kan i vissa fall dessutom göra vissa påföljder gällande mot köparen.⁹⁵

Det ligger, som ovan nämnts, många gånger i formgivarens intresse att överlämna designen eftersom det kan vara en förutsättning för att han skall få betalt. Överlämnandet konstituerar också på andra sätt ett fullgörande vilket får vissa, för formgivaren, fördelaktiga rättsverkningar (jämfört med om han inte skulle tillåtas prestera överhuvudtaget). Preskriptionsfristens början har nämnts som en sådan. Många av de för formgivaren fördelaktiga rättsverkningarna inträder vare sig beställaren väljer att ta emot och godkänna formgivarens prestation eller inte, och även om prestationen i viss mån avviker från vad som får anses avtalat. Det finns emellertid gränser för när ett överlämnande skall kunna anses vara relevant i nämnda avseenden. Hur oriktig kan en prestation vara och samtidigt tillåtas försätta formgivaren i ett bättre läge än om ingen prestation alls skulle ha skett? Var denna gräns går anses skilja sig åt beroende på den rättsverkan eller påföljd det är fråga om.⁹⁶ Generellt gäller att en prestation för att överhuvudtaget kunna vara relevant inte kan så till den grad avvika från vad som får anses avtala att den kan sägas vara obefintlig.⁹⁷

6.3.2 Mottagande och hävning

Ett sätt för beställaren att avvisa en oriktig prestation och på så vis slippa att motta designen är hans möjligheter att häva avtalet. Genom hävning undkommer han sin skyldighet att ta emot designen. På så vis stämmer SGECC Design 506 med rättsläget i svensk rätt då hävning i allmänhet förutsätter ett väsentligt avtalsbrott. Formgivaren hamnar beträffande hävning inte i ett bättre läge efter överlämnande. Beställarens möjligheter att häva är emellertid desamma oavsett om han mottagit designen eller inte. Möjligen är det därför föga meningsfullt att en tala om en möjlighet att avvisa designen eller om ett undantag från skyldigheten att motta densamma.

Rätten att häva förklarar också behovet av ett väsentlighetsrekvisit för att undvika en mottagningsskyldighet. Syftet bakom väsentlighetsrekvisitet skulle annars kunna kringgåas genom

⁹⁵ Hellner (hf 2) s 32 f. om verkliga borgenärsförpliktelser.

⁹⁶ Rodhe s 183.

⁹⁷ Rodhes s 208.

att beställaren vägrar ta emot en design som inte väsentligen avviker från avtalet och på så sätt försätta formgivaren i ett väsentligt dröjsmål.⁹⁸

Mottagningskyldigheten förutsätter emellertid att en tidpunkt för överlämnandet har överenskommit och inträtt. Har man ännu inte nått den tidpunkten är de skäl för en mottagandeskyldighet som nyss nämnts inte lika starka. Troligen får beställare anses ha en skyldighet att ta emot designen förutsatt att det inte orsakar honom nämnvärd olägenhet.⁹⁹ Formgivaren får annars nöja sig med att invänta avtalad överlämnandetidpunkt vid vilken omfånget av beställarens mottagandeskyldighet är större.

Att beställaren enligt huvudregeln inte kan avvisa en oriktig prestation och att han istället får anses ha en mottagandeskyldighet, är gott och väl. Beställaren får helt enkelt vid en viss tidpunkt finna sig i att vissa, för formgivarens del, fördelaktiga rättsverkningar inträder som en konsekvens av designens överlämnade. Det innebär emellertid inte att beställaren efter att ha mottagit och godkänt designen är helt rättslös. Beställaren kan t.ex. under preskriptionsfristen påtala fel som han upptäcker.¹⁰⁰

Har emellertid dröjsmålsvite överenskommit som är fördelaktigare för beställaren än de skadeståndsanspråk han kan rikta pga. av fel efter överlämnandet, uppstår en asymmetri som gör mottagandet relevant. Formgivaren hamnar i sådana fall i ett betydligt bättre läge om han överlämnar en ofullbordad och felaktig design än om han slutför den sent. Jan Ramberg förespråkar en lösning som innebär att en avvägning görs mellan parternas intressen, där graden av avvikelse och de olägenheter ett mottagande orsakar köparen skall beaktas.¹⁰¹

6.3.3 Mottagande och reklamation

Enligt Rodhe aktualiseras reklamationsreglerna även om den prestation som avlämnas är oriktig, förutsatt att prestationen av gäldenären (formgivaren) överlämnas såsom fullgörelse och borgenären (beställaren) måste inse det.¹⁰² Anledningen till det är bl.a. att den kontraktsbrytande

⁹⁸ Se Rodhe s 453 om rätt att avvisa oriktig prestation.

⁹⁹ Rodhe s 455.

¹⁰⁰ Förutsatt att felet inte är väsentligt så till den grad att prestationen är att betrakta som obefintlig, se Rodhe s 208 om skillnaden mellan att prestera en silverskål och att leverera ett tröskverk (!). Frågan om preskriptionsfrist beträffande uppdrags- och sysslomannaavtal är i sig en omdebatterad fråga, se bl. a. Heidbrink och Lycke i JT 2001-02 s 196 resp. s 205 och Hellner i JT 2000-01 s 731.

¹⁰¹ Ramberg (CISG) s 393.

¹⁰² Rodhe s 208.

parten annars kan ha befogad anledning att uppfatta mottagandet som ett godkännande och att dennes tillit förtjänar visst skydd.¹⁰³ Således är det för reklamationens vidkommande irrelevant huruvida designen är så oriktig att avvikelserna är att betrakta som väsentliga eller inte. Överlämnar formgivaren designen med avsikt och i tro om att han fullgör den avtalade prestationen kan beställaren inte avvisa den utan att reklamera. Rättsverkningarna av ett överlämnande för reklamationens del kommer då att inträda, vilket innebär att beställaren – beträffande reklamation – får sägas ha en mottagningskyldighet.

6.3.4 Mottagningskyldighet och köplagen

Den köprättsliga reklamationsfristen löper från den tid då köparen *bort* upptäcker felet. När så är fallet beror framförallt på omfattningen av köparens undersökningsplikt. Om köparen, pga. att han inte tar emot varan, försummar sin undersökningsplikt, är detta inte något som säljaren kan klandras för. Köparen har en mottagningskyldighet såtillvida att han kan drabbas av en rättsförlust om han inte tar emot och undersöker en vara, eftersom han inte kan göra anspråk gällande för de fel han efter avlämnandet *bort* upptäcker och reklamera.¹⁰⁴ I princip förskjuts inte den tidpunkt från vilken reklamationsfrist löper ens då köparen saknar praktiska möjligheter att företa en undersökning.¹⁰⁵ Det anses vara en allmän civilrättslig princip att köpare eller beställare, för att åberopa ett avtalsbrott, måste reklamera inom skälig tid efter att denne *bort* märker felet eller bristen.¹⁰⁶

Det finns en principiell skillnad mellan köparens medverkans- och betalningskyldighet och dennes skyldighet att ta emot en prestation, i fråga om de påföljder säljaren kan göra gällande. Att medverka och betala gör köparen i säljarens intresse, medan han antas ta emot prestationen (liksom undersöka varan) i eget intresse.¹⁰⁷ Hävning och skadestånd förutsätter därför att det på något sätt framgår att säljaren har ett särskilt intresse av att i fysisk bemärkelse bli av med det sålda.¹⁰⁸ Fullgörande av mottagningskyldigheten tycks inte i något fall kunna krävas. Risken för det sålda övergår oberoende av om köparen faktiskt tar emot varan eller inte, vilket innebär att

¹⁰³ Hultmark (1996) s 137 och s 36 f.

¹⁰⁴ Ramberg (Köpl) s 377 ff.

¹⁰⁵ Se Köpl § 31 st 3 och Ramberg Köpl s 380 och 383 samt NJA 1982 s 301 där köpare pga. sjukhusvistelse inte hade möjlighet att undersöka och ansågs trots det "bort ha märkt" och därefter reklamerat felet.

¹⁰⁶ Herre s 709.

¹⁰⁷ Ramberg (Köpl) s 513.

¹⁰⁸ Ramberg (CISG) s 417.

han inte på säljarens bekostnad hamnar i ett bättre läge genom att försumma sin mottagningsskyldighet.¹⁰⁹

Köparen kan sägas ha en skyldighet att motta varan också som ett utflöde ur skyldigheten att begränsa motpartens förlust. En sådan skyldighet finns i den bemärkelsen, att om han avvisar en vara pga. en mindre avvikelse trots att han utan nämnvärd olägenhet hade kunnat ta emot den och invänta eventuellt avhjälpande, kan han inte räkna med att bli kompenserad för hela den skada han ådrar sig.¹¹⁰

6.3.5 Mottagande enligt standardavtalsrätten

I AB 04 föreskrivs en skyldighet för beställare som påminner om SGECC Design 506. Kapitlet sju i AB 04 innehåller bestämmelser om bl. a. slutbesiktning vilket är det tillvägagångssätt enligt vilket entreprenaden avlämnas och tas emot. Efter slutbesiktning skall entreprenaden godkännas av beställaren, efter vilket entreprenadtiden övergår i en garantitid. Liksom vid överlämnande av designen, utgör godkännandet utgångspunkten för preskriptionsfrister och reklamation. Entreprenaden skall godkännas även om fel av mindre betydelse förekommer i begränsad omfattning.¹¹¹ Rättverkan av underlåten slutbesiktning enligt AB 04 är att entreprenaden, utan vidare och oberoende av skick, skall anses godkänd. Beställaren förverkar sin rätt att materiellt bedöma entreprenadens avtalsenlighet. En alternativ tolkning ger vid handen att beställaren åtminstone får nöja sig med att entreprenaden anses godkänd vid den tidigare tidpunkten då beställaren borde ha slutbesiktigt entreprenaden, men att beställaren bibehåller sin rätt att företa en slutbesiktning och bedöma i vilket skick entreprenaden överlämnades.¹¹²

Enligt NLM 02 skall övertagandeprov leda till ett mottagande och att leveransen därmed anses fullgjord, även då mindre justeringar utan betydelse för anläggningens drift kvarstår.¹¹³ Fullgör inte beställaren sin skyldighet att medverka vid övertagandeförfarandet, förverkar han sin rätt och anläggningen anses godkänd oberoende av beskaffenhet.

Enligt ABK 96 § 4.4 befrias formgivaren inte från ansvar pga. beställarens godkännande. Formgivaren ansvarar under en tioårsperiod för skador som upptäcks (§ 6.2). Fristen beräknas

¹⁰⁹ Ramberg (Köpl.) s 511.

¹¹⁰ Ramberg (CISG) s 394.

¹¹¹ Forsell s 312.

¹¹² Forsell s 321 f.

¹¹³ Forsell s 314.

från den dag formgivarens uppdrag slutförts. Att beställaren försummar mottagandet torde vara irrelevant för formgivarens rätt att tio år efter att ha gjort vad som kan anses ha ålegat honom, kunna förlita sig på att ansvarsfrågan är preskriberad. Beställarens mottagningskyldighet torde emellertid inte inträda förrän tjänsten är avtalsenligt genomförd (§ 5.5). Beställaren har således en rätt att avvisa prestation som han anser är oriktig och först därefter en skyldighet att ta emot prestationen.

6.3.6 Mottagningskyldighet och avtalstolkning

Kanske kan man med hjälp av ett den tanke som ligger bakom rättsverkningarna av ett illojalt handlande, komma till slutsatsen att, för det fall beställaren medvetet håller sig undan sig vid överenskommen överlämnandetidpunkt, han har förverkat sin möjlighet att godkänna prestationen.¹¹⁴ Det finns således den vägen ett utrymme för en förverkandeeffekt också enligt allmänna avtalsrättsliga principer.

6.4 Slutsats och kommentarer

Även om mottagningskyldighetens innebörd ser olika ut i de olika avtalen och kontraktstyperna, kan det ändå sägas att man i svensk rätt, i princip inte behandlar mottagningsförsummelse som ett avtalsbrott. Naturagälldenären kan exempelvis inte kräva fullgörelse av mottagningskyldigheten. Ett överlämnande medför ändå vissa rättsverkningar och en underlåtenhet att motta en prestation har således sina rättsliga följder.¹¹⁵ De rättsverkningar som antas följa av ett överlämnande inträder vare sig ett faktiskt mottagande sker eller inte.

Enligt SGECC Design 506 är det formgivaren som avgör när beställarens mottagningskyldighet skall inträda. Enligt ABK 96 har beställaren en rätt att avvisa varje oriktig prestation. AB 04 ger beställaren en rätt att avvisa prestation om den innehåller fel i mer än begränsad omfattning och enligt NLM 02 om justeringar av betydelse kvarstår. Både AB 04 och NLM 02 stämmer överens med Rambergs föreslagna lösning som innebär att säljarens intresse av att köparen ta emot en vara skall vägas mot de olägenheter som mottagandet av en oriktig leverans innebär för köparen.

¹¹⁴ Se Forsell s 317.

¹¹⁵ Se Ramberg (Köpl) s 503.

Rättsverkan av en mottagningsförsummelse är enligt artikeln densamma som vid avtalsparts kontraktsbrott. Enligt köplagen får köparen stå sitt kast och endast i undantagssituationer kan säljaren rikta några anspråk mot honom. Detsamma gäller enligt de standardavtal som har behandlats. Vare sig beställaren förverkar sin rätt eller endast får nöja sig med att hans besiktning eller undersökning anses ha genomförts vid en tidigare tidpunkt när preskriptionsfristens start skall fastställas, rör det sig om en risk som beställaren tar, utan att det för den sakens skull tillåts medföra att andra rättigheter uppkommer för naturagäldenären.

Beträffande hävning kan beställaren avvisa en prestation den väsentligen avviker från vad som får anses avtalat. I den mening överensstämmer den funktion som SGECC Design 506 fyller med rättsläget enligt svensk rätt. Man kan därför hävda att artikelns väsentlighetsrekvisit är överflödigt, då dess innebörd följer av den allmänna hävningsrätten.

Mottagandeförsummelse bygger i svensk rätt mer på tanken att beställaren får skylla sig själv, än på att han är skyldig att kompensera formgivaren. Utfallet i det konkreta fallet är emellertid med få undantag detsamma. Den svenska lösningen är med tanke på att mottagandet främst sker i beställarens intresse, enligt min mening, systematiskt mer tilltalande.

De standardavtal som behandlats erbjuder, i mina ögon, en mer välavvägd lösning på problemet än vad SGECC Design 506. Artikeln lämnar nämligen en öppning som innebär att formgivaren på ett mindre lojalt sätt kan komma undan ett eventuellt dröjsmålsvite. Problemet skulle förslagsvis kunna lösas genom att beställaren ges en rätt att avvisa prestation för mindre justeringar om de kan genomföras utan betydande olägenhet för formgivaren. Riskerar formgivaren att då hamna i dröjsmål får det anses vara en sådan väsentlig olägenhet som gör det möjligt för honom att kräva ett mottagande.

7 Formgivarens skyldighet att förvara dokumentation

7.1 Problembeskrivning

För att beställaren skall ha nytta av designen krävs att han får tillgång till den dokumentation som är resultatet av uppdraget, exempelvis de ritningar som är resultatet av det uppdrag han beställt. Det är för det mesta nödvändigt för att han skall kunna genomföra de tillverkningsavtal som

vanligen följer på formgivningsavtalet. Designen möjliggör annars svårligen det syfte som beställarens tänkt sig. Han kan även vara i behov av annan dokumentation som legat till grund för uppdragets genomförande, t.ex. utkast till ritningar. Frågan är om formgivaren har en skyldighet att överlämna och förvara sådan dokumentation.

7.2 Kort om SGECC Design 507

”Artikel 5:107: Formgivarens skyldighet att förvara dokumentation

Efter genomförande av parternas kontraktuella skyldigheter får beställaren begära att formgivaren överlämnar all relevant dokumentation, åtminstone i kopia. Formgivaren är skyldig att förvara sådan dokumentation under en skälig tidsperiod. Innan formgivaren förstör dokumentationen är formgivaren skyldig att erbjuda beställaren dem.”¹¹⁶

Den relevanta dokumentation som avses i SGECC Design 507 innefattar, förutom den design som är resultatet av uppdraget och som är nödvändig för att beställaren skall kunna genomföra det tillverkningsavtal som vanligen följer på designavtalet (se även ovan 4.3.1), även sådana utkast som formgivaren använt för att få nödvändiga tillstånd beviljade, utlåtanden som varit nödvändiga för uppdragets genomförande samt annat som kan vara av relevans för beställaren.

De påföljder som beställaren kan göra gällande mot formgivaren om denne underlåter sin skyldighet att förvara dokumentation är att kräva fullgörelse samt skadestånd.¹¹⁷

7.3 Det svenska rättsläget

Det kan ligga i formgivarens eget intresse att förvara relevant dokumentation i och med det presumtionsansvar som åligger honom i fråga om uppdragets genomförande.¹¹⁸ För att kunna visa att han utfört arbetet fackmässigt och med den omsorg som krävs, kan han behöva redovisa relevant information. Det kan därför finnas anledning för honom att förvara handlingar som visar tillvägagångssätt och resultat av tjänsten.

Enligt ABK 96 § 7.8 har formgivaren rätt till de originalhandlingar han framställt. Han har emellertid en skyldighet att lämna ut kopior till beställaren mot skälig ersättning (§ 7.9). I syfte att

¹¹⁶ PEL SC s 119.

¹¹⁷ PEL SC s 679.

¹¹⁸ Se Ramberg (2005) s 157 om formgivarens bevisbörda.

kunna göra det har formgivaren en skyldighet att förvara dokumentation i minst tio år efter uppdragets slut. Vad som gäller beträffande rätten till handlingar, när parterna inte avtalat om något, är oklart. Inte sällan kan nog emellertid en ändamålstolkning av ett avtal om produktutveckling och design ge vid handen att formgivaren förväntas redovisa resultatet av sitt arbete och att han av den anledningen också har en skyldighet att för viss tid förvara relevant dokumentation.

7.4 Slutsats och kommentarer

Det är alltså oklart vad som skall anses gälla i fråga om formgivarens skyldighet att förvara dokumentation enligt svensk rätt. Frågan får helt enkelt avgöras från fall till fall, men en hel del skall nog till för att formgivaren han inte skall anses ha en skyldighet att förvara och redovisa relevanta handlingar. Avtal om produktutveckling och design torde för det mesta implicera en sådan skyldighet åtminstone i de fall där syftet med avtalet annars förfelas.

8 Ansvarsbegränsning

8.1 Problembeskrivning

Eventuella skadeståndsanspråk som beställaren har mot formgivaren kan komma att uppgå till betydande belopp och den ekonomiska förlust som beställaren drabbas av kan många gånger vida överstiga kontraktssumman. Med tanke på att det för formgivaren kan vara svårt att på förhand avgöra om han kommer att kunna leverera en design som överensstämmer med avtalet, kan han vilja begränsa det belopp med vilket skadestånd kan komma att utgå. Formgivaren kan också ha ett intresse av att ha en förutsebar risk att förhålla sig till. Å andra sidan innebär en friskrivning från ansvar ett mycket ensidigt gynnande av formgivarens intressen på bekostnad av beställaren. Friskrivningar kan därför komma att betraktas som oskäligen och leda till jämkning. Frågan är var och hur man skall dra gränsen mellan formgivarens intresse av att kunna begränsa sitt skadeståndsansvar och beställarens möjligheter att bli kompenserad för avtalsbrott.

8.2 Kort om SGECC Design 508

”Artikel 5:108: Ansvarsbegränsning

I avtal mellan två parter som agerar i sin yrkesmässiga verksamhet skall ett avtalsvillkor som begränsar formgivarens ansvar för kontraktsbrott till värdet av egendomen, föremålet eller tjänsten som skall uppföras eller utföras av beställaren eller på beställarens vägnar i enlighet med designen, presumeras vara skälig i enlighet med Artikel 1:114 (2) (Ansvarsbegränsning) om inte formgivaren eller person för vars handlingar formgivaren ansvarar orsakat skadan uppsåtligen eller av grov vårdslöshet.”¹¹⁹

En naturagaldenär kan på olika sätt begränsa sitt ansvar för vad han har att prestera. Ett kontraktsbrott föreligger om hans prestation avviker från vad som får anses avtalat. Genom att begränsa omfånget av vad som får anses vara avtalat kan en uppdragstagare begränsa antalet fall som annars skulle vara att klassa som avtalsbrott. Ett kontraktsbrott kan således avtalsvägen uteslutas med den följd att uppdragstagarens ansvarsområde begränsas.¹²⁰ Ett avtalsbrott ger i vanliga fall den drabbade avtalsparten en rätt att göra vissa påföljder gällande, däribland rikta skadeståndsanspråk mot den avtalsbrytande parten. Som utgångspunkt har den avtalsbrytande parten en obegränsad skyldighet att försätta den drabbade i samma ekonomiska situation som om tjänsten fullgjorts i enlighet med avtalet.¹²¹ När det gäller avtal om produktutveckling kan den uteblivna vinsten pga. ett avtalsbrott röra allt annat än struntsummor.¹²² Uppdragstagaren kan därför vilja begränsa det belopp som den drabbade annars kan kräva.

Artikel 508 tar sikte på den sistnämnda typen av ansvarsbegränsningar, nämligen påföljdsfriskrivningar. Artikelns närmare bestämt sikte på fall då parterna avtalar ett tak för skadeståndets storlek. Den uppställer en presumtion för när en sådan påföljdsfriskrivning skall anses vara skälig. En ansvarsbegränsning presumeras vara skälig i den utsträckning som beloppet inte överstiger värdet av den egendom som skall uppföras eller den tjänst som skall utföras med utgångspunkt i den beställda designen. Detta under förutsättning att skadan inte orsakas av formgivarens grova vårdslöshet eller uppsåtligen. Artikelns innebörd är dessutom att formgivaren har bevisbördan för skäligheten i en ansvarsbegränsning som understiger nämnda värde. Om en skada uppstår till följd av ett undermåligt arbete av en arkitekt, skall arkitekten som utgångspunkt

¹¹⁹ PEL SC s 119.

¹²⁰ Se Ramberg & Ramberg s 212 f, se även Elfström s 172 ff.

¹²¹ PECL 9:502 och UPICC 7.4.2.

¹²² Se Ramberg & Ramberg s 221, Ramberg (2005) s 158.

kunna krävas på ett skadeståndsbelopp som åtminstone uppgår till värdet av den uppförda byggnaden (förutsatt att byggnaden totalförstörs). En begränsning som inte understiger byggnadens värde presumeras vara skälig och därmed tillåten, vilket kan innebära att han inte behöver utge ersättning för exempelvis utebliven vinst. Om begränsningen å andra sidan innebär att beställaren inte kan få kompensation för hela värdet av den uppförda byggnaden presumeras begränsningen vara oskälig och är därmed inte möjlig för formgivaren/arkitekten att åberopa.¹²³

Artikel 1:114(2) i PECL:s allmänna del är den regeln vilken artikel 508 bygger på. Sistnämnda artikel utgör endast en konkretisering för designavtalens del av vad som gäller enligt den allmänna regeln. Artikel 1:114(2) anger att ansvarsbegränsningar är tillåtna men underkastade en skälighetsbedömning. Giltigheten av de fall som inte träffas av Artikel 508 är alltså beroende av en mer generell skälighetsbedömning.

8.3 Det svenska rättsläget

8.3.1 Beloppsmässig begränsning

Friskrivningsklausuler är inte otillåtna i sig.¹²⁴ Utgångspunkten är snarare den motsatta, nämligen att parter är fria att nå överenskommelse om vilka villkor som skall reglera deras mellanhavanden och att dessa villkor skall hållas. På den punkten är svensk rätt i överensstämmelse med Artikelns utgångspunkt. Som bekant finns emellertid begränsningar i avtalsfriheten. Förutom att det ställs särskilda tydlighetskrav på friskrivningsklausulers utformning, sätter avtalslagen 36 § vissa gränser.¹²⁵

Friskrivningar betraktas i viss utsträckning med misstro då de alltför ensidigt gynnar den ena partens intresse på långtgående bekostnad av den andra partens möjligheter att få sitt kontraktsintresse tillgodosett. Avtalsvillkor som på ett alltför omfattande sätt begränsar de påföljder en avtalspart kan göra gällande kan anses urholka principen om avtalsbundenhet. Sådana villkor begränsar de incitament som avtalspart annars har att uppfylla sina avtalslöften.¹²⁶ Frågan är hur avvägningen mellan avtalsfrihetens princip och skäligt avtalsinnehåll skall göras och framförallt var skälighetsgränsen skall dras.

¹²³ Se PEL SC s 680 ff.

¹²⁴ Kleineman (SvJT) s 205 med hänvisning till NJA 1987 s 692.

¹²⁵ Ramberg & Ramberg s 213.

¹²⁶ Lundmark s 198.

I NJA 1979 s 483 hade en säljare friskrivit sig från allt skadeståndsansvar. HD godtog friskrivningen då det inte ansågs oskäligt med en sådan överenskommelse när båda parter var näringsidkare. HD konstaterade att köparens hävningsrätt kvarstod och att han hade rätt att avhjälpa på säljarens bekostnad. Vidare påpekade man den praktiska funktion som en begränsning av skadeståndet har, nämligen att det skapar förutsebarhet genom att det gör det möjligt att på förhand bedöma de ekonomiska risker som står på spel; något som man ansåg vara särskilt viktigt vid mer komplicerade transaktioner. HD påpekade också att köparen hade goda möjligheter att försäkra sig. Ansvarsbegränsningar av exempelvis typen beloppsmässig begränsning faller under tillämpningsområdet för avtalslagen 36 §, låt vara att det enligt motiven till generalklausulen anses vara svårt att avgöra när jämkning skall komma i fråga.¹²⁷ NJA 1979 s 483 kan emellertid ges den innebörd att förekomsten av friskrivningar från skadestånd inte skall anses vara oskäligt i avtal mellan näringsidkare.

Det finns visserligen en skillnad mellan att utesluta tillgången till en viss påföljd och att begränsa den. Den kanske viktigaste distinktionen är emellertid den mellan å ena sidan friskrivningar som i det konkreta fallet berövar en beställare från rätten att överhuvudtaget göra påföljder gällande, och å andra sidan sådana som endast begränsar valet av påföljder. Om det syfte som påföljdssystemets har är att verka som ett incitament för avtalets uppfyllande,¹²⁸ så kan inte det ändamålet motivera att det skulle vara oskäligt att begränsa *valet* av påföljder. Det är i sådana fall rättelsemöjligheten eller kontraktsintresset som är det väsentliga och skyddsvärda som skall beaktas vid en oskälighetsbedömning.

För tjänsteavtalens del är påföljdsvalet emellertid redan på förhand begränsade. Det är oklart om fullgörande *in natura* eller avhjälpande kan utkrävas av tjänsteleverantör, ens när det rör sig om avtal på bestämd tid.¹²⁹ För tillsvidareavtalens del gäller att avtalet kan sägas upp av båda parter med omedelbar verkan eller åtminstone efter skälig uppsägningstid. Ett krav på fullgörande eller avhjälpande kan då av formgivaren bemötas med en omedelbar uppsägning. I vanliga fall har den drabbade parten i fall där uppsägningen strider mot avtalet rätt till skadeståndsansättning.¹³⁰ Har tjänsteleverantören emellertid friskrivit sig från eller begränsat sitt skadeståndsansvar hamnar beställaren därför i ett svårare läge än vad han gjort om avtalstypen hade rört annat än en

¹²⁷ SOU 1974:83 s 183.

¹²⁸ se Lundmark s 198 ang. de ändamål påföljder av kontraktsbrott har, se Ramberg (Festskrift till Bill W. Dufwa) s 928 ang. vikten av alternativa påföljder för utgången i NJA 1979 s 483.

¹²⁹ Hellner (hf2) s 157 f., s 159 f. och Hellner (hf1) s 217.

¹³⁰ Hellner (hf1) s 217.

immateriell tjänst. Beställaren har ingen rätt att kräva fullgörande och heller ingen möjlighet att bli kompenserad för det uteblivna kontraktsintresset, vare sig in natura eller genom ekonomisk kompensation.¹³¹

Enligt allmänna avtalsrättsliga principer står hävning i vanliga fall till buds vid väsentliga avtalsbrott. Rättsverkan av hävning är att prestationerna återgår. För tjänsters del sker emellertid hävning enbart med verkan för framtiden, dvs. för den tid som återstår av uppdraget.¹³² Beställaren får istället förlita sig på ekonomisk kompensation.¹³³ Beställaren kan tänkas vilja göra prisavdrag gällande för den prestation som varit och som nu inte har något särskilt stort värde för honom. Det är emellertid oklart om prisavdrag är en allmän avtalsrättslig princip som kan fylla ut avtalet.¹³⁴ Har rätt till prisavdrag därför inte överenskommit är det troligt att beställarens står utan större möjligheter att bli kompenserad än vad en ansvarsbegränsning medger. Vid sådana förhållanden kan en ansvarsbegränsning i det enskilda fallet komma att få en innebörd liknande den som en generell påföljdsfriskrivning har och som sådan ligga närmare till hands att betraktas som oskälig.¹³⁵

Av bl. a. NJA 1979 s 483 kan dras slutsatsen att ansvarsbegränsningar mellan näringsidkare inte är oskäliga ens om de utesluter allt skadeståndsansvar, men de påföljdsomöjligheter som i det enskilda fallet finns tillgängliga påverkar den kontext inom vilken skälighetsbedömningen skall göras.¹³⁶ För immateriella tjänsters del finns vissa särdrag som innebär att det inte är lika självklart att skälighet skall tas för givet. En mer nyanserad tillämpning av principen om avtalsfrihet är därför påkallad när skäligheten av ansvarsbegränsningar vid avtal av typen produktutveckling och design skall bedömas.

Hänsyn måste emellertid också tas till möjligheterna att förutse och fördela de ekonomiska risker som avtalet innebär. Förhållandet mellan värdet av parternas rättigheter enligt avtalet (eller mellan ansvar och kontraktssumma) måste då bedömas genom att hela avtalets innebörd, inklusive alternativa möjligheter för den drabbade att få kontraktsintresset tillgodosett, beaktas. Ytterligare en faktor som kan tänkas vara betydelsefull och som således kan tillåtas påverka

¹³¹ Rätten att kräva ersättning för avhjälpandekostnader tycks emellertid vara oberoende av rätten till skadestånd, Hellner (hf2) s 160. Den borde då också vara oberoende av en begränsning av skadeståndets storlek.

¹³² Ramberg & Ramberg s 229, Hellner (hf2) s 186.

¹³³ Hellner (hf1) s 229 f.

¹³⁴ Ramberg & Ramberg s 227.

¹³⁵ Lundmark s 200 ff.

¹³⁶ Lundmark s 208.

skälighetsbedömningen är huruvida en typiskt sett direkt skada täcks eller inte.¹³⁷ Vad gäller det sistnämnda kan SGECC Design 508 tänkas överensstämma med rättsläget i svensk rätt.

Det kan nämnas att ABK 96 innehåller en ansvarsbegränsning som innebär att formgivaren skadeståndsansvar är begränsat till 120 basbelopp (§ 6.2) Beställaren ges emellertid samtidigt rätt till avhjälpande och prisavdrag (§ 6.7). Formgivaren har dessutom en skyldighet att teckna försäkring med ett försäkringsbelopp som täcker hans skadeståndsansvar (§ 12.2). Den ansvarsbegränsning som ABK 96 innehåller kan, framförallt med tanke på de alternativa påföljdsalternativen som beställaren ges, presumeras vara skälig.

8.3.2 Uppsåt eller grov vårdslöshet

De antas i allmänhet inte vara möjligt att friskriva sig från eller begränsa sitt ansvar för skador orsakade genom uppsåtligt eller grovt oaktsamt beteende. Man kan således inte åberopa en friskrivning samtidigt som uppsåt eller grov culpa ligger en till last.¹³⁸ Det hävdas att det är en allmän princip att villkor med sådan innebörd i regel är oskäliga.¹³⁹

Posten ansågs i NJA 1998 s 390 ha avtalat om begränsning av sitt skadeståndsansvar till visst belopp, för skada på försändelse. Försändelsen bestående av diamanter vars värde vida översteg begränsningsbeloppet, tillgreps uppsåtligt av arbetstagare som Posten som principal ansvarade för. Frågan var om ansvarsbegränsningen kunde upprätthållas trots att skadan hade orsakats uppsåtligt. HD konstaterade att huvudregeln inom svensk rätt är att en friskrivning inte kan godtas när den som vållat skadan gjort det uppsåtligt eller genom grov vårdslöshet. HD fastställde därför HovR:s domslut som innebar att Posten ansvarade utan begränsning mot den skadelidande.

En viktig distinktion, som HD:s majoritet inte ägnar något utrymme, är den mellan eget och anställdas uppsåt. Ett viktigt syfte bakom arbetsgivares principalansvar är att kanalisera ansvaret. Att arbetsgivare har ett utomobligatoriskt ansvar för arbetstagares vållande i tjänsten är emellertid inte detsamma som att säga att principalens avtalade ansvarsbegränsning bör åsidosättas på samma sätt som om han själv varit vållande.

¹³⁷ Lundmark s 209 f.

¹³⁸ Lundmark s 115 som visserligen medger att det finns viktiga undantag, Ramberg (Festskrift till Bill Dufwa) s 927 ff.

¹³⁹ Bernitz s 53 och s 88 och SOU 1974:83 s 177 som emellertid avser ansvarsfriskrivningar (JT 1998-99 s 153 not 10).

Inte heller lägger HD någon större vikt vid skillnaden mellan en friskrivning som utesluter skadeståndsansvar (ansvarsfriskrivning) och en som endast anger ett tak för det belopp som maximalt kan utgå (ansvarsbegränsning).¹⁴⁰ Som påpekats ovan (8.2.1) talar ändamålshänsyn för att en sådan åtskillnad bör göras.

Även vad gäller frågan om skäligheten av friskrivningar från uppsåt och grov oaktsamhet bör en helhetsbedömning således göras. Det ligger givetvis mycket nära till hands att skador förorsakade av eget uppsåt eller grov oaktsamhet då utesluter giltigheten av en ansvarsbegränsning. NJA 1998 s 390 kan dock inte antas innebära ett avlägsnande från det faktum att ansvarsbegränsningar enligt principen om avtalsfrihet kan upprätthållas även i fall av uppsåtligt eller grovt oaktsamt handlande av anställda.¹⁴¹ En tvingande norm med den innebörd, att även anställdas uppsåt och grov oaktsamhet åsidosätter tillämpligheten av en ansvarsbegränsning, är emellertid inte detsamma som en allmän avtalsrätlig princip med den innebörden och som således kan fylla ut avtalet när inget annat sägs.¹⁴²

ABK 96 innehöll tidigare ett uttryckligt undantag från ansvarsbegränsningen för fall av uppsåt eller grov culpa. Detta undantag antas numera vara underförstådd och har därför tagits bort.¹⁴³ Då ABK 96 inte uttryckligen reglerar om undantaget gäller både egen och anställdas vållande torde så vara fallet enligt allmänna avtalsrätliga principer.

8.4 Slutsats och kommentarer

Utgångspunkten torde vara att ansvarsbegränsningar är tillåtna. En helhetsbedömning av avtalsbalansen kan emellertid motivera ett undantag från huvudregeln. Särskilt bör då beaktas vilka andra påföljder den drabbade parten kan göra gällande för att få sitt kontraktsintresse tillgodosett. I det avseende finns bör de särdrag beaktas, som i fråga om påföljdsomöjligheter beträffande tjänsteavtal gör sig gällande. Viss vikt kan det tänkas att man skall fästa vid huruvida en typiskt sett direkt skada ersätts. De försäkringsrättsliga aspekterna bör också tillåtas spela en

¹⁴⁰ Hellner i JT 1998-99 s 152-3, se även Ramberg i Festskrift till Dufwa s 929 ang. den grundläggande skillnaden mellan friskrivning och begränsning i fråga om skälighet.

¹⁴¹ Ramberg i Festskrift till Dufwa s 928 f.

¹⁴² I NJA 1998 s 390 hade uppsåt och grov culpa inte uttryckligen intagits i ansvarsbegränsningen varför HD avtalstolkningssvågen kunnat underkänna ansvarsbegränsningen, jfr NJA 1958 s 373 där rederi friskrivit sig även från anställdas stölder, vilket HD godtog (Hellner i JT 1998-99 s 154 not 12).

¹⁴³ Liman s 221.

viktig roll. Även vad gäller betydelsen av uppsåt och grov oaktsamhet måste flera faktorer beaktas, däribland omfattningen av ansvarsbegränsningen. En omdebatterad fråga är vilken vikt som skall fästas vid anställdas vållande.

Skadeståndet kan, som nämnts, ibland uppgå till stora och många gånger mindre förutsebara belopp. Samtidigt kan det för en formgivare vara förhandlingsmässigt svårt att begränsa sitt ansvar genom att avtala bort kravet på fackmässigt genomförande av tjänsten. Det är dessutom osäkert hur en domstol skulle ställa sig till en sådan generell friskrivning. Det sagda talar för att tillåta en begränsning av skadeståndsansvaret. En sådan friskrivning är också tydligare för beställaren än en friskrivning från kvalitet på samma gång som de ekonomiska konsekvenserna också är mer förutsebara för parterna.

Även för en ansvarsbegränsnings giltighet finns det emellertid gränser, men frågan är om värdet av den konstruktion som formgivningen resulterar i utgör en lämpligskiljelinje mellan skäliga och oskäliga ansvarsbegränsningar. Det är inte säkert att formgivaren har möjligheter att avgöra vilket värde en sådan konstruktion kan komma att få. Om det är förutsebarhet som eftersträvas kan det kanske därför vara mer ändamålsenligt att knyta en ansvarsbegränsning och skälighetsbedömningen till kontraktssummans storlek. Gränsen för det presumerat skäliga skulle då kunna vara ett par gånger arvodet och på så sätt skulle ett belopp motsvarande det som SGECC Design 508 stipulerar kunna uppnås samtidigt som det för parterna skulle bli mer förutsebart. SGECC Design 508 är, enligt min mening, svårtillämpad i de fall där designen skall ligga till grund för serietillverkning av något. Det torde nämligen inte vara alldeles självklart att samtliga tillverkade produkters värde som skall ligga till grund för en skälighetsbedömning. Också det talar för en annan skiljelinje än den föreslagna.

SGECC Design 508 innehåller ytterligare oklarheter. Det framgår inte om artikeln skall anses innebära att också anställdas vållande är relevant vid en skälighetsbedömning och heller inte om den presumtion som artikeln erbjuder bryts eller om den skall tolkas motsatsvis på så vis att det skall anses oskäligt när grov culpa eller uppsåt ligger formgivaren till last. Kanske hade en lösning som den som intogs i PECL varit lämpligare, nämligen att knyta skäligheten till det bredare bedömningsunderlaget ”good faith and fair dealing.”¹⁴⁴ En sådan formulering ligger dessutom troligen närmare rättsläget i svensk rätt.

¹⁴⁴ Lösning som förespråkas av Jan Ramberg i Festskrift till Nordenson s 388 och i Festskrift till Dufwa s 928.

9 Sammanfattning och slutsatser

Avtal av den typ som är föremål för denna uppsats är oreglerade i svensk rätt. Det är emellertid inte detsamma som att säga att svensk rätt inte har förmåga att hantera avtalstypen. Tack vare de principer som utvecklats inom avtalsrätten genom närliggande lagstiftning, rättspraxis och framförallt doktrin, erbjuder svensk rätt flexibla – om än formellt sett mindre förutsebara – redskap att tillämpa i olika typer av frågor. I de flesta fall för tillämpningen av avtalsrättsliga principer dessutom med sig lösningar motsvarande de som SGECC Design erbjuder.

Liksom enligt SGECC Design finns i svensk rätt möjligheter att göra gällande en prekontraktuell skyldighet för formgivare att varna beställaren, om det är så att formgivaren inser att särskild expertis är nödvändig för att genomföra uppdraget på ett sätt som överensstämmer med beställarens förväntningar. Det finns, i likhet med enligt SGECC Design, enligt svensk rätt en skyldighet för beställaren att samarbeta med sin uppdragstagare. Huruvida det innebär att han i allmänhet måste anlita sådan särskild expertis som formgivaren upplyst honom om, är emellertid mindre klart.

Enligt svensk rätt anses uppdragstagaren ha ett metodansvar och en skyldighet att visa beställaren omsorg, vilket i stort sett överensstämmer med vad som stadgas i SGECC Design. Huruvida uppdragstagaren dessutom har en skyldighet att möjliggöra ett visst resultat är mindre klart. För produktutvecklings- och designavtalens del finns det mycket som talar för ett sådant ansvar, åtminstone som utgångspunkt. Resultatansvaret kan möjligen utgöra en skillnad från vad som gäller enligt svensk rätt, men är en ändamålsenlig lösning för avtalstypen.

I fråga om formgivarens överlämnande av designen och om beställarens mottagningskyldighet finns vissa skillnader mellan SGECC Design och de lösningar som svensk rätt möjliggör. Dessa skillnader rör emellertid snarare vilken utgångspunkt man väljer och inte lika mycket vilket resultat som uppnås. Medan man i SGECC Design väljer att klassificera beställarens underlåtenhet att motta designen som ett avtalsbrott, ligger det enligt svensk rätt närmare tillhands att anse att beställaren får stå konsekvenserna av sin underlåtenhet utan att formgivaren pga. beställarens underlåtenhet tillåts hamna i ett sämre läge än om beställaren fullgjort sin skyldighet.

När det gäller formgivarens skyldighet att förvara dokumentation saknas i svensk rätt tillräckligt underlag för att göra någon egentlig jämförelse. Vad gäller formgivarens möjligheter att begränsa sitt skadeståndsansvar finns likheter mellan SGECC Design och svensk rätt. SGECC Designs lösning ger emellertid ett snävt bedömningsunderlag med tanke på de många faktorer som bör tillåtas ha relevans vid en skälighetsbedömning.

Med tanke på att det inte finns några påtagliga skillnader mellan SGECC Design och uppdragsavtalet i svensk rätt, i fråga om resultatet av de behandlade problemens olika lösningar, blir därför SGECC Designs önskvärdhet delvis en fråga om huruvida man föredrar systematiskt sammanställda och nedskrivna regler eller inte.

Thomas Wilhelmsson har riktat kritik mot de europeiseringsprojekt som avser att åstadkomma en gemensam civillag, bl.a. av den anledningen att de genom kodifikation skulle göra civilrätten mer statisk.¹⁴⁵ Som framgått är den svenska rättens sätt att behandla problem mindre lätthanterligt. Man tvingas vaska fram avtalsrättsliga principer och resonera kring deras tillämplighet i det enskilda fallet. På samma gång innebär det att den svenska avtalsrätten är lättare att anpassa till de konkreta problem den har att hantera. Det har till följd att bedömningsunderlaget tillåts bli större och att utrymme ges åt beaktande av fler faktorer; något som torde lämpa sig i en föränderlig värld där det praktiska rättslivets krav på avtalsrätten varierar från tid till annan. Den inneboende flexibiliteten i den metod som innebär att man tillämpar avtalsrättsliga principer, sker emellertid på bekostad av den formella förutsebarhet som fordras av rätten. Kodifierad rätt uppfyller i allmänhet bättre sådana rättssäkerhetskrav.

Det finns ingen anledning att här ta principiell ställning i den frågan. Förtjänsterna med systematiskt sammanställda regler måste emellertid bedömas mot bakgrund av de typiska avtalsparternas kommersiella behov. Hänsyn måste då tas till vilken grad av förutsebarhet som fordras av den kommersiella verklighet inom vilken avtalstypen i fråga verkar. Är konflikter särskilt vanliga inom de branscher som berörs och beror det på den grad av rättslig ovisshet som råder, kan det tala för kodifikation. Detsamma gäller om rättstillämpningen präglas av godtycke.

De allmänna avtalsrättsliga principerna erbjuder enligt min mening tillräcklig förutsebarhet utan att för den sakens skull vara till förfång för den flexibilitet som behövs. I materiellt hänseende har SGECC Design det värde att den tar sin utgångspunkt i de krav på ömsedigt och lojalt samarbete

¹⁴⁵ Se t.ex. Wilhelmsson s 22.

som avtal om produktutveckling och design förutsätter. För den svenska rättstillämpningens del har den därför, och tack vare sin förenlighet med svensk rätt, sina förtjänster. SGECC Design lämpar sig nämligen väl som åtminstone en referens mot vilken man kan pröva och rannsaka innebörden av allmänna avtalsrättsliga principer, tillämpat på avtal om produktutveckling och design.

Källor

Litteratur

Bernitz, Ulf, ”Standardavtalsrätt”, 6:e upplagan, Juristförlaget, Stockholm 1993 [cit. Bernitz]

Björkdahl, Erika P., ”Lojalitet och kontraktliknande förhållanden”, Iustus Förlag, Uppsala 2007 [cit. Björkdahl]

Björklund, Gunnar, ”Konsumententreprenader, Konsumenttjänstlagens inverkan på byggsektorn”, AB Svensk Byggtjänst, 1997 [cit. Björklund]

Elfström, Jan, ”Rådgivarens professionsansvar”, AB Svensk Byggtjänst, Lund 2003 [cit. Elfström]

Forsell, Hans, ”Dröjsmål med slutbesiktning enligt AB 04” i Juridisk Tidskrift 2006-07 s 311-323, [cit. Forsell]

Hedberg, Stig, ”Entreprenadkontrakt. Fällor och fel”, AB Svensk Byggtjänst, Stockholm 1996 [cit. Hedberg (1996)]

”Kommentarer till AB 04”, AB Svensk Byggtjänst, Stockholm 2005 [cit. Hedberg (2005)]

Hellner, Jan, ”Speciell avtalsrätt, Kontraktsrätt, 1 häftet”, Nordstedts Juridik, Stockholm 2005 [cit. Hellner (hf1)]

”Speciell avtalsrätt, Kontraktsrätt, 2 häftet”, Nordstedts Juridik, Stockholm 2006 [cit. Hellner (hf2)]

Herre, Johnny, ”Svensk rättspraxis: Förmögenhetsrätt 1978-2004” i Svensk Juristtidning 2005 s 551-800, Iustus Förlag, Uppsala 2005 [cit. Herre]

Hultmark, Christina, ”Upplyningsplikt vid ingående av avtal”, Juristförlaget, Stockholm 1993 [cit. Hultmark (1993)]

”Reklamation vid kontraktsbrott”, Juristförlaget, Stockholm 1996 [cit. Hultmark (1996)]

”Lojalitetsplikten i avtalsförhållanden – närmare bestämt upplysningsplikten rörande rådighetsinskränkningar vid köp av kiosk-rörelse”, Juridisk Tidskrift 1991/92 s 701 [cit. Hultmark (JT)]

Håstad, Torgny, ”Dröjsmål och fel enligt AB 72”, Festskrift till Gotthard Calissendorff, Nordstedts Förslag, 1990 [cit. Håstad (Calissendorff)]

”Den nya köprätten” Iustus Förlag, Uppsala 1993 [cit. Håstad (1993)]

Karlgren, Hjalmar, ”Felansvaret vid fastighetsköp enligt jordabalken”, Studentlitteratur, Lund 1976 [cit. Karlgren]

Kleineman, Jan, ”Skadeståndsgrundande uppträdande vid avtalsförhandlingar”, Juridisk Tidskrift 1991/92 s 125 [cit. Kleineman (JT)]

”Rådgivarens informationsansvar – en probleminventering”, Svensk Juristtidning 1998 s 185 [cit. Kleineman (SvJT)]

Lehrberg, Bert, ”Avtals- och kontraktsrätten i en modern juristutbildning”, Juridisk Tidskrift 1999/00 s 324 [cit. Lehrberg]

Liman, Lars-Otto, ”Entreprenad- och konsulträtt”, AB Svensk Byggtjänst, Lund 2005 [cit. Liman]

Lundmark, Thorsten, ”Friskrivningsklausuler. Giltighet och räckvidd”, Iustus Förlag, Uppsala 1996 [cit. Lundmark]

Martinson, Claes, ”Säljarens upplysningsplikt – en fråga om att gå över ån efter vatten?”, Juridisk Tidskrift 1992/93 s 436 [cit. Martinson]

Millqvist, Göran, ”Informationsansvar och kontraktregler. En kommentar till en kommentar”, Juridisk Tidskrift 1995/96 s 575 [cit. Millqvist]

“Principles of European Law – Service Contracts (PEL SC)”, Study Group on a European Civil Code, Sellier. European Law Publishers, 2007 [cit. PEL SC]

Ramberg, Christina, ”Kontraktstyper”, Nordstedts Juridik, Stockholm 2005 [cit. Ramberg (2005)]

Ramberg, Jan, Ramberg, Christina, ”Allmän avtalsrätt”, Nordstedts Juridik, Stockholm 2003 [cit. Ramberg & Ramberg]

Ramberg, Jan, ”Validity and effects of agreed and statutory limitation of liability” i ”Essays on tort, insurance, law and society in honour of Bill W. Dufwa (Volume II)”, Jure Förlag, Stockholm 2006 [cit. Ramberg (Dufwa)]

”Köplagen”, Fritzes Förlag, Stockholm 1995 [cit. Ramberg (Köpl)]

”Internationella köplagen (CISG). En kommentar”, Nordstedts Juridik, Stockholm 2004 [cit. Ramberg (CISG)]

Rodhe, Knut, ”Obligationsrätt”, P.A. Nordstedt & Söners Förlag, Lund 1956 [cit. Rodhe]

”Svensk rättspraxis, Förmögenhetsrätt: Förpliktelsers uppkomst och obligationsrätt 1960-1965”, SvJT 1968 s 177-225 [cit. Rodhe (SvJT)]

Wilhelmsson, Thomas, ”Europeiseringen av privaträtten: för ett fragmenterat utbyte av erfarenheter”, Tidskrift for Rettsviteskap 2001 s 1 [cit. Wilhelmsson]

Zweigert, Konrad, Kötz, Hein, ”Introduction to comparative law”, Clarendon press, Oxford 1998 [cit. Zweigert & Kötz]

Offentligt tryck

SOU 1974:83, ”Generalklausul i förmögenhetsrätten”

Proposition 1984/85:110, ”Konsumenttjänstlag”

Rättsfall

NJA 2007 s 86

NJA 1998 s 390

NJA 1997 s 65

NJA 1994 s 532

NJA 1991 s 808

NJA 1981 s 1091

NJA 1979 s 483

NJA 1970 s 72